

Српски језик и књижевност

- скрипта за завршни испит -

Talija

Садржај

Врсте речи	4
Променљиве врсте речи	4
Именице	5
Заменице	6
Придеви	8
Бројеви	10
Глаголи	10
Непроменљиве врсте речи	11
Прилози	11
Предлози	11
Узвици	12
Везници	12
Речце	12
Реченица, њени чланови и односи међу њима	13
Субјекат	13
Предикат	14
Објекат	16
Прилошке одредбе	17
Атрибут	17
Апозиција	17
Гласовне промене	19
Палатализација	19
Сибиларизација	19
Једначење сугласника по звучности	20
Једначење сугласника по месту изговора	20
Јотовање	20
Непостојано а	21
Промена Л у О	21
Губљење сугласника	21

Глаголски облици	23
Лексика.....	24
Правопис	25
Синтагме.....	31
Именичка синтагма	31
Придевска синтагма.....	32
Прилошка синтагма.....	33
Глаголска синтагма.....	34
Творба речи	35
Стилске фигуре	41
Фигуре дикције.....	41
Фигуре речи	42
Фигуре мисли.....	44
Фигуре конструкције	47
Реченице	48
Историја језика	50
Падежи	55
Књижевност.....	56

Врсте речи

Све речи можемо поделити у две групе на:

- променљиве
- непроменљиве.

Променљиве врсте речи

Мењају свој облик.

Променљиве речи су: **именице, заменице, придеви, бројеви и глаголи.**

Именице, заменице, придеви и бројеви су именске речи зато што имају заједничке особине:

- Род (природни или граматички): мушки, женски, средњи
- Број: једину и множину
- Падеж

Промена именских речи по падежима зове се деклинација.

Глаголи имају:

- Лице: прво – које говори, друго – коме се говори, треће – неприсутно лице тј. лице о коме се говори
- Време: садашњост, прошлост, будућност (презент, аорист, перфекат, имперфекат, плусквамперфекат, футур I)
- Начин: императив, потенцијал, футур II
- Глаголски вид: свршени, несвршени
- Глаголски род: прелазни, непрелазни, повратни
- Граматички род: мушки, женски род
- Граматички број: једнина, множина

Промена глагола зове се конјугација.

Именице

Именице су променљиве речи које означавају бића, предмете, материју и појаве.

Род именица

Именице имају три рода: мушки, женски и средњи.

Број именица

Када заједничка именица означава једно биће или један предмет, она је у једнини, а када означава више бића или предмета, она је у множини.

Промена именица

Именице се мењају по падежима у једнини и множини. Падежи су различити облици именице којима се означавају односи у које именица ступа са глаголом или са другом именицом. За обележавање тих односа у српском језику има седам падежа.

Врсте именица

Именице према значењу можемо поделити на: **властите, заједничке, збирне, pluralia tantum, градивне, апстрактне, глаголске и бројне.**

Властите именице су посебна имена појединих бића и предмета:

- имена људи
- имена животиња
- географска имена
- имена небеских тела

Ове именице најчешће немају множину јер именују поједина бића или предмете као јединке. Понекад могу да се користе у множини, али то су изузеци, као нпр. Мораве (Западна и Јужна). Властите именице се увек пишу великим словом.

Заједничке именице су називи бића, предмета или појава са заједничким особинама. Ове именице имају и једнину и множину. Множина може бити правилна: цвет - цветови или неправилна (суплетивна) - гради се од другачије основе: човек - људи.

Збирне именице означавају скуп, мноштво бића или предмета исте врсте који се схватају као једна целина: лишће, грање, јагњад, телад. Ове именице имају граматички облик једнине, а означавају множину.

Pluralia tantum имају само облик множине и њиме означавају појединачне појмове.

Градивне именице означавају неку материју или грађу, и у најмањој и у највећој количини. Градивне именице обликом једнине означавају сваку количину материје па због тога немају облике множине. Именица вода је у облику једнине и када означава кап воде и сву воду у мору. Само онда када означавају различите врсте исте материје градивне именице се употребљавају у облицима множине нпр. Постоје киселе и базне соли. Воде су надошле.

Апстрактне именице означавају апстрактне појаве, нешто неопипљиво, невидљиво, нешто што се замишља или осећа.

Глаголске именице означавају радњу, стање или збивање.

Бројне именице означавају број мушких особа, називе оцена, цифара и неке бројеве.

Заменице

Заменице су речи које упућују на бића, ствари и особине.

Заменице могу бити: **именичке и придевске**.

Именичке заменице су као и именице самосталне речи. Оне у реченици имају функцију субјекта или објекта. Деле се на **личне и неличне**.

Личне заменице

1. ја	1. ми
2. ти	2. ви
3. он,она,оно	3. они, оне, она

Лична заменица за свако лице (повратна заменица) себе,се. Нема номинатив, не разликује родове и упућује на појам означен субјектом.

Н. -	В. -
Г. себе	И. собом
Д. себи	Л. о себи
А. себе, се	

Неличне заменице не разликују лица. Имају по један облик који се употребљава за сва три рода и оба броја.

Неличне заменице могу бити:

- **упитне заменице за лица и ствари** ко, шта (што)
- **неодређене** неко, нешто
- **одричне** нико, ништа
- **опште** свако, свашта

Придевске заменице имају функцију атрибута или именског дела предиката и зато нису самосталне речи. Као и придеви, слажу се са именицом у роду, броју и падежу.

Придевске заменице деле се на: **присвојне, показне, упитно-односне, неодређене, одричне и опште.**

Присвојне (посесивне) означавају припадање првом, другом и трећем лицу (мој, твој, његов), односно сваком лицу (свој).

Присвојна заменица за свако лице свој-а-е означава припадност појму који је означен субјектом.

Показне заменице упућују на:

- лица и предмете
овај, ова, ово, ови, ове, ова
тај, та, то, ти, те, та
онај, она, оно, они, оне, она
- особине
 - каквоћу
овакав, оваква, овакво, овакви, овакве, оваква
такав, таква, такво, такви, такве, таква
онакав, онаква, онакво, онакви, онакве, онаква
 - количину
оволики, оволика, оволико, оволики, оволике, оволика
толики, толика, толико, толики, толике, толика
онолики, онолика, онолико, онолики, онолике, онолика

Упитно-односне заменице се употребљавају у упитним и у односним реченицама. Који, чији, какав,колики

Неодређене заменице упућују на неодређене појмове. Неки, нечији..

Одричне заменице упућују на одрицање именичког појма (који одређују) никакав, ничији...

Опште или одређене заменице упућују на сва бића или предмете на које се помишља. Свакакав, свачији...

Придеви

Придеви су речи које означавају особину појма означеног именицом уз коју стоји. Имају облике за сва три рода, имају једнину и множину, одређени и неодређени вид, могу да се пореде (компарирају) и мењају се по падежима. Род, број и падеж добија се од именице уз коју стоји. Та појава се зове конгруенција.

Род придева

Придеви имају облике за мушки, женски и средњи род. Род придева зависи од именице уз коју стоји.

Број придева

Придеви имају облике за једнину и множину. Број и род добијају од именице уз коју стоје.

Промена придева

Придеви се мењају по падежима. Они су несамосталне речи па су зато у истом падежу као и именице уз коју стоје.

Врсте придева

Придеви по свом значењу могу бити: **описни, присвојни, градивни, временски и месни.**

Описни придеви означавају какав је именички појам.

Присвојни придеви означавају коме (чему) припада именички појам. Присвојни придеви који су настали од властитих имена, а завршавају се на -ов, -ев, -ин пишу се великим словом, а они који се завршавају на -ски, -чки, -шки пишу се малим словом.

Градивни придеви означавају од чега је нешто начињено, односно од које је материје је појам уз који стоји.

Временски придеви означавају на које се време односи појам означен именицом уз коју стоји.

Месни придеви означавају на које се место односи појам означен именицом уз коју стоји.

Вид придева

Придеви имају: **одређени и неодређени вид.**

Одређени (дужи) завршава се наставком –и у номинативу једнине мушког рода. Њоме се казује особина познатог, већ споменутог бића, предмета или појма.

Неодређени (краћи) нема наставка –и у номинативу једнине мушког рода. Њиме се казује особина непознатог, први пут поменутог бића, предмета или појма.

Поређење (компарација)

Поређење придева је исказивање различитог степена заступљености неке особине помоћу различитих облика.

Постоје три степена поређења: **позитив, компаратив и суперлатив.**

Позитив је основни облик придева.

Компаратив је први степен поређења, којим се изражава да биће, ствар или појава поседује неку особину у већој мери него друго биће, ствар или појава. Гради се кад се на основу придева додају наставци: ји, ији, ши.

Пореде се само описни придеви.

Суперлатив је други степен поређења, којим се изражава да је нека особина заступљена у највећој могућој мери. Гради се додавањем префикса –нај испред облика компаратива.

Неправилно се пореде придеви добар, зао, мали и велики.

Добар бољи, најбољи

Зао, гори, најгори

Велик, већи, највећи

Бројеви

Бројеви означавају колико тачно има нечега што је означено именицом уз коју стоје.

Бројеви се деле на: **основне, редне и збирне**.

Основни бројеви казују колико има тачно бића или ствари. Бројеви један, два, три и четири су променљиви, мењају се по падежима. Бројеви од пет па надаље су непроменљиви.

Редни бројеви означавају које је по реду нешто или неко.

Збирни бројеви означавају тачан број појмова у одређеном збиру.

Глаголи

Глаголи су речи које означавају неку радњу, стање или збивање. Мењају се по лицима, имају једнину и множину.

Глаголи према трајању радње – вид глагола

- **Несвршени** глаголи означавају радњу која траје неко време.
- **Свршени** су они глаголи чија радња је завршена.

Глаголи према предмету радње – род глагола

- **Прелазни** су они глаголи који се допуњују правим објектом.
- **Непрелазни** су они глаголи уз које не може да стоји објекат.
- **Повратни** су они глаголи који уз себе имају повратну заменицу се.

Непроменљиве врсте речи

Не мењају свој облик.

Непроменљиве речи су: **прилози, предлози, узвици, везници, речце.**

Могу се поредити прилози који су настали од описних придева. Најчешће се пореде прилози за начин.

Прилози

Стоје обично уз глаголе и казују место, време, начин, узрок или количину вршења радње. Могу стајати и уз придеве (веома леп, сувише досадан), друге прилоге (врло радо, веома успешно) и именице (много деце, мало соли). Прилози су непроменљиве речи, али неки од њих могу да се пореде (компарирају). То су најчешће прилози за начин који имају исти облик као и средњи род придева: лепо пева, лепше пева, најлепше пева.

Прилози се деле на прилоге:

- **место:** овде, онде, лево, десно
- **време:** одмах, данас, јуче, сутра
- **начин:** споро, лако, брзо, лепо
- **количина:** мало, много, доста, пуно
- **узрок:** зато, стога

Предлози

Показују односе између предмета и појава. Стоје испред именица и заменица које се налазе у одређеном падежу. Могу да означавају просторне, временске, узрочне и разне друге односе. Под, код, у, на, о, по, низ, уз, са...

Узвици

Узвици су речи које означавају нагла и јака осећања или расположења, опонашају звукове из природе, оглашавање животиња и повике којима се маме или терају животиње. Иза узвика се у писању обично ставља запета или узвичник.

Јао, ух, ај, дум, трас, ура, шиц, пис, иш...

Везници

Везници су речи помоћу којих повезујемо речи и реченице.

Везници могу бити:

- **Напоредни:**
- **Саставни:** и, па, те, ни, нити
- **Раставни:** или
- **Супротни:** а, али, но, него, већ
- **Зависни:** да, јер, ако, иако, мада, чим, док, уколико

Речце

Речце су речи којима се исказује лични став, гледиште, убеђење или расположење лица које говори према ономе о чему се говори.

Речце могу бити:

- **потврдне:** да, заиста, наравно...
- **одричне:** не, нипошто, никако
- **упитне:** да ли, ли, зар
- **показне:** ево, ето, ено
- **супротне:** међутим, пак
- **за сумњу и претпоставку:** можда, ваљда, вероватно
- **за посебно истицање:** баш, управо, бар, пак, само, једино, чак
- **за наређивање:** хајде, нека
- **за закључивање:** дакле, према томе

Реченица, њени чланови и односи међу њима

Реченица је део текста или говора који садржи глагол у личном глаголском облику.

Главни чланови реченице су **субјекат** и **предикат**.

Зависни чланови реченице су **атрибут**, **апозиција**, **објекат**, **прилошке одредбе** за време, место, начин, узрок, циљ и меру.

Речи у реченици имају функцију реченичних чланова. То је синтаксичка функција речи.

Субјекат

Субјекат означава о коме или о чему се у реченици нешто говори. Субјектом се означава вршилац радње, носилац стања, узрочник збивања, односно оно чему се предикатом нешто приписује.

Функцију субјекта најчешће остварују именице и именичке заменице, именичка синтагма или паралелни реченични чланови.

Дан је леп.

Она је добра ученица.

Неки старији људи су седели на клупи.

Мама, тата и ја идемо на зимовање.

Ивана и Марија су добре другарице.

У функцији субјекта могу се, осим именичких, појавити и друге врсте речи.

Трчати је здраво.

Пет је мој срећан број.

И је везник.

Граматички субјекат је увек у номинативу.

Учитељ пише.

Логички субјекат је у генитиву, дативу или акузативу.

Ген. Нема Косте. (Коста није ту.)

Дат. Мени се спава. (Ја сам поспан.)

Ак. Ану је страх. (Ана осећа страх.)

Предикат

Предикат је централни члан реченице. Он казује нешто о субјекту. Може бити **глаголски и именски**.

Глаголски предикат је глагол у личном глаголском облику. Њиме су субјекту приписује нека радња, стање или збивање.

Драгана чита.

Именски предикат се састоји од два дела. То су глаголски и именски део.

Глаголски део предиката је глагол јесам, бити у личном глаголском облику. Он означава лице које врши глаголску радњу.

Именски део предиката може бити било која именска реч или синтагма са именском речју и он означава садржај именског предиката.

Приписује субјекту неку особину: Марија је лепа.

Идентификује субјекат: Наташа је васпитачица.

Глаголски предикат = глагол у личном глаголском облику

Именски предикат = глагол јесам/бити + именска реч

Прост предикат састоји се од једног глагола у личном глаголском облику.

Марија чита књигу.

Сложен предикат састоји се од два, понекад и од три глагола. У сложеном предикату први глагол нема потпуно значење. Такви су глаголи моћи, штети, желети, морати, смети, почети, престати, наставити, завршити. Они траже још неки глагол да би употпунили своје значење. Ако кажемо само – Ја могу, реченица ће нам бити нејасна и мораћемо да је допунимо још неким глаголом да би имала потпуно значење.

Ја могу да скочим високо.

Драгана жели да добије лутку.

Предикат се слаже (конгруира) са субјектом у лицу, броју и роду.

Главни реченични чланови, субјекат и предикат могу изостати из реченице.

Разликујемо три типа таквих реченица: **реченице са неисказаним субјектом, реченице без субјекта – безличне, реченице са неисказаним предикатом непотпуне (елиптичне) реченице.**

Реченице са неисказаним субјектом су оне реченице у којима субјекат није исказан, али можемо да га одредимо на основу предиката који стоји у личном глаголском облику и на основу субјекта из претходне реченице.

Ана је дошла из школе. Она сада руча. (Исказан субјекат)

Сада руча. (Неисказан субјекат)

Реченице без субјекта – безличне (имперсоналне) су оне реченице у којима је предикат у 3.л. једнине средњег рода, ако глаголски облик разликује род. У њима је предикат често глагол збивања којим се означава нека природна појава или атмосферско стање.

Најбољи тест за проверу да ли је нека реченица стварно безлична јесте да је пребацимо у перфекат јер се у презенту или у футуру I не разликује род глаголског облика. Ако је предикат у 3 л. једнине средњег рода у перфекту, а реченица нема субјекта, онда је то безлична реченица.

През. Перф.

През. Перф.

Гром грми.
Грмело је.

Грми. Грмео је.

Грми.

Постоје и други типови безличних реченица у којима се подразумева да субјекат представљају људи.

Зна се да је Земља округла. (Људи знају)

Реченице са неисказним предикатом непотпуне (елиптичне) реченице су реченице у којима предикат није исказан зато што се види и подразумева из претходне реченице или из контекста.

Где си био јуче? Нигде.

А шта ћеш данас? Ништа.

Елиптичне реченице убрајају се у предикатске реченице јер се у њима предикат подразумева иако није исказан. Такве реченице се најчешће користе у говорном језику и у новинским насловима.

Јака киша у Новом Саду.

Расправа за седам дана.

Објекат

Објекат је обавезна допуна прелазних глагола. Он је обухваћен радњом означеном глаголом у предикату.

Објекат може бити **прави и неправи**.

Прави (блажи) објекат је у акузативу без предлога или у деоном генитиву.

Купио сам хлеб. (акузатив без предлога)

Купио сам хлеба. (деони генитив)

Неправи (даљи) објекат је онај објекат који је у неком другом падежу осим акузатива без предлога или деоног генитива.

Сећам се детињства. (генитив)

Маша је помогла мами. (датив)

Разговарали смо о летовању. (локатив)

Прилошке одредбе

Прилошке одредбе су глаголске одредбе. Оне казују време, место, начин, количину, меру или узрок вршења радње.

<u>Данас</u> сам	<u>у сали</u>	<u>због такмичења</u>	вежбао	<u>напорно</u>	<u>два сата</u> .
кад	где	зашто		како	колико дуго
време	место	узрок		начин	меру времена

У функцији прилошке одредбе може бити прилог, именица или синтагма у одговарајућем падежу.

Атрибут

Атрибут је одредба која стоји уз именицу и означава особину појма означеног именицом.

Службу атрибута могу да врше: придеви, придевске заменице, именице, бројеви (редни).

Апозиција

Апозиција је именичка одредба која на другачији начин, накнадно исказује оно што значи именица.

Наташа, моја другарица, добила је петицу из математике.

Апозицију додајемо именици и зато је у говору издвајамо паузом, а у писању запетом.

У функцији апозиције обично је именица или именичка синтагма.

Апозиција говори о томе шта је неко.

Апозитив

Апозитив у реченици означава неку особину именице коју нарочито желимо да истакнемо.

Апозитив у реченици се најчешће исказује придевском синтагмом и као и апозиција увек се слаже са именицом у роду, броју и падежу. У реченици је одвојен запетама, а у говору се осећа кратка пауза.

Апозитив казује какав је неко или какво је нешто.

Љиљани, црвени и бели, замирисали су целу цвећару.

Коста, срећан због победе, частио је другове колачима.

Гласовне промене

Палатализација

Палатализација је промена задњонепчаних сугласника К, Г, Х испред Е, И или А у предњонепчане Ч, Ж, Ш.

Ову промену запажамо у следећим случајевима:

- у вокативу једнине именица мушког рода (које се завршавају на к, г, х)
- у презенту глагола (чија се основа завршава на к, г)
- при грађењу речи (чија се основа завршава на к, г, х)

У резултате палатализације спадају и промена Ц у Ч и З у Ж.

ПАЖЊА!

- Кад од личних имена која се завршавају на –ка или –га правиш присвојни придев К и Г се не мењају.
- Кад су у питању именице које се завршавају на –ица, Ц прелази у Ч

Сибиларизација

Сибиларизација је промена задњонепчаних сугласника К, Г, Х испред И у зубне Ц, З, С.

Ову промену запажамо:

- у дативу и локативу једнине именица женског рода (чија се основа завршава на к, г, х)
- у множини именица мушког рода (чија се основа завршава на к, г, х)
- у императиву неких глагола

До ове промене не долази:

- у личним именима која се завршавају на –ка или –га у дативу и локативу једнине
- у неким заједничким именицама које се завршавају на –ка, -га или –ха у дативу и локативу једнине.

Једначење сугласника по звучности

Једначење сугласника по звучности догађа се када се у речи један до другог нађу шумни сугласници неједнаки по звучности, и то тако што се први сугласник једначи по звучности са другим.

Одступање од једначења сугласника по звучности

- звучно Д испред безвучних С и Ш: предсобље, подшивати...
- звучно Ђ испред –СТВО у речи: вођство...
- у неким сложеним речима: предтакмичење, подтип....
- у неким властитим именицама страног порекла: Хонгконг, Тбилиси...

Једначење сугласника по месту изговора

Једначење сугласника по месту изговора је гласовна промена у којој зубни сугласници С и З, кад се у једној речи нађу испред предњонепчаних Ђ, Ћ, Џ, Ч, Љ, Њ, Ш или Ж, прелазе у предњонепчане Ш и Ж, а сонант Н испред двоусненог Б прелази у двоуснено М.

Одступања од једначења сугласника по месту изговора

- С и З не мењају се испред Љ и Њ у речима: разљутити, изљубити
- Н се не мења испред Б и П у речима: странпутица, једанпут, ванбрачни

Јотовање

Јотовање је гласовна промена у којој се сонант Ј спаја са непредњонепчаним сугласником испред себе (З, С, Д, Т, Н, Л, К, Г, Х) дајући предњонепчани сугласник (Ж, Ш, Ђ, Ћ, Њ, Љ, Ч). Када се сонант Ј нађе иза уснених Б, П, В, М, не стапа се с њима, већ прелази у Љ па добијамо групе БЉ, ПЉ, ВЉ, МЉ.

Ову промену запажамо:

- у компаративу придева
- у презенту и трпном придеву појединих глагола
- у инструменталу једнине именица женског рода које се завршавају на сугласник
- при грађењу речи

Непостојано а

Непостојано а је назив за гласовну промену при којој се самогласник а из основе речи у једним облицима јавља, а у другим облицима исте речи губи.

Ову промену запажамо:

- у номинативу једнине и генитиву множине великог броја именица мушког рода
- у генитиву множине неких именица женског и средњег рода
- у номинативу једнине мушког рода неких придева
- у радном глаголском придеву неких глагола

Промена Л у О

Промена л у о је назив за гласовну промену која се у српском језику одиграла крајем 14. века. Свако л које се тада нашло на крају слога прелазило је у о.

Резултате ове промене запажамо:

- на крају радног глаголског придева у мушком роду једнине
- у номинативу једнине неких придева у мушком роду
- у номинативу једнине неких именица
- у свим падежима осим номинатива једнине и генитива множине именица које се завршавају на –лац

Губљење сугласника

Губљење сугласника је гласовна промена при којој, када се један до другог у речи нађу исти или слични сугласници, један од њих се губи ради лакшег изговора.

Ову промену запажамо:

- када два иста сугласника стоје један до другог
- када се Д и Т нађу испред Ц(ређе Ч, Џ, Ћ,Ђ)
- када се Т нађе у сугласничким групама тешким за изговор (стн, стљ, штн, стк, стл итд)

Одступања од губљења сугласника

- у суперлативу придева који почињу са Ј: најјачи, најјаснији...
- у неким сложеницама: предржавни, ваннаставни...
- код именица страног порекла са наставком -киња и придева са наставком -ни: челисткиња, протестни...

Глаголски облици

	Глаголски облик	пример	Врста глаголског облика у односу на промену по лицима, и у односу на састав
ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА	Инфинитив (неодређени глаголски облик)	(про)читати	нелични, прост; (инфинитивна основа + -ти/-ћи)
	Презент (садашње време)	(про)читам	лични, прост; (презентска основа + -м, -ш, -; -мо, -те, -е/-у/-ју)
	Аорист (пређашње свршено време)	(про)читах	лични, прост; инфинитивна основа + -х, -; -смо, -сте, -ше или: -ох, -е, -е; -осмо, -осте, -оше)
	Имперфекат (пређашње неsvршено време)	читах	лични, прост; инфинитивна основа + -ах, -аше, -аше; -асмо, -асте, -аху; -јах, -јаше, -јаше; -јасмо, -јасте, -јаху; -ијах, -ијаше, -ијаше; -ијасмо, -ијасте, -ијаху
	Перфекат (прошло време)	(про)читао сам	лични, сложен; краћи облик презента помоћног глагола <i>јесам</i> + глаголски придев радни глагола који се мења)
	Плусquamперфекат (давно прошло време)	био сам (про)читао / бе(ја)х (про)читао	лични, сложен; перфекат помоћног глагола <i>бити</i> + глаголски придев радни; имперфекат помоћног глагола <i>бити</i> + глаголски придев радни
	Футур I (будуће време)	ћу (про)читати/ (про)читаћу	лични, прост и сложен; краћи облик презента помоћног глагола <i>хтећи</i> + инфинитив; инфинитивна основа + -ћу, -ћеш, -ће, -ћемо, -ћете, -ће
НЕЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ ГЛАГОЛСКИ НАЧИНИ	Футур II (егактни)	будем (про)читао	лични, сложен; презент помоћног глагола <i>бити</i> + глаголски придев радни
	Императив (заповедни начин)	(про)читај	лични, прост; -/, -ј, -; -јмо, -јте, -/ (презентска основа + -/, -и, -; -имо, -ите, -/
	Потенцијал (могући начин)	бих (про)читао	лични, сложен; аорист помоћног глагола <i>бити</i> + глаголски придев радни
НЕЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ ГЛАГОЛСКИ НАЧИНИ	Глаголски прилог садашњи	читајући	нелични, прост; 3. лице множине презента + -ћи
	Глаголски прилог прошли	прочитавши	нелични, прост; инфинитивна основа + -вши/-авши
	Глаголски придев радни	(у)питао	нелични, прост; (инфинитивна основа + наставци за мушки, женски и средњи род: -о, -ла, -ло; -ли, -ле, -ла)
	Глаголски придев трпни	(про)читан прекинут	нелични, прост; основа + наставци за род: -н, -на, -но; -ни, -не, -на; -ен, -ена, -ено; -ени, -ене, -ена; -т, -та, -то; -ти, -те, -та

Лексика

Једнозначне (моносемичне) речи	- имају једно значење, тј. једну конкретну представу ветар, ручак, кревет ...
Многозначне (полисемичне) речи	- имају више значења крило – мајке, птице, авиона, прозора, зграде
Синоними	- речи различитог гласовног склопа, различите по постанку, али истог или блиског значења јединица, кец, кечуга, пањ, абер, тараба ...
Хомоними	- речи истог облика, а различитог значења и различитог акцента - суд - посуда, закључак, судница, крвни суд... - понекад имају исти акценат перо – птице, за писање
Антоними	- парови речи супротног значења топло – хладно, отворено – затворено, велико – мало
Пароними	- парови речи истог етимолошког порекла или сличног облика, али различитог значења извинути – извинити, чистоћа – чистота...
Деминутиви (умањенице)	- речи са умањеним значењем, умањенице косица, ручица, кућица ...
Хипокористици (речи од мила)	- речи са позитивним емоционалним набојем бака, дечица, сеја, селе, брале, дека, цветак ...
Аугментативи (увећанице)	- речи чије је значење увећано торбетина, кућетина, ручетина...
Пејоративи (увећанице)	- речи које се употребљавају погрдно са негативним емоционалним набојем дечурлија, бабускера, глуперда, цвикераш ...
Калк	- речи или изрази дословно преведени с основног значења стране речи хаусмеистер –домар
Пуританизам	- у језику представља претераност у тежњи за чистотом говора, елиминацију туђица.

Правопис

Великим словом пишу се:

- I. властита имена,
- II. прва реч у реченици и прва реч издвојеног дела текста (у насловима, натписима, огласима)
- III. речи из поштовања, односно почастии.

I. Властита имена

Властита имена пишу се великим словом. Властита имена могу бити једночлана и вишечлана. Вишечлана властита имена пишу се великим почетним словом прве речи, остале речи пишу се малим словом. Ако се унутар вишечланог властитог имена налази уже властито име, онда се оно пише великим словом. Речи општег значења унутар вишечланих имена пишу се малим словом, осим у неким изузецима. У званичним називима држава, градова и села све речи пишу се великим почетним словом, осим помоћних речи (везници, предлози и сл.).

Великим словом пишу се:

1. ЉУДСКА ИМЕНА

- **лична имена:** Душан, Јован, Немања, Ана, Милица, Ивана;
- **презимена:** Јовановић, Марић, Николић, Петровић, Станковић;
- **надимци и имена одмила:** Аца, Дуле, Ната, Мићко, Шиља, Јова;
- **додаци уз имена** (атрибути, титуле и сл.) који су саставни део имена или се употребљавају уместо њега: *Хенрих Осми, Петар Велики, Душан Силни, Урош Нејаки, Петар Први, Мика Алас, Сулејман Величанствени, Јован Крститељ, Константин Солунски, Василије Острошки, Ричард Лавље Срце (/Лављег Срца), Јован без Земље, Хајдук Вељко, Прота Матеја Ненадовић, Дима Отац и Дима Син, Дон Кихот, Дон Жуан (али у општем значењу донжуан 'заводник');*
- **Напомена:** Кад атрибут није саставни део имена, него служи за његово ближе одређење, пише се малим словом: *Бјековић млађи, Петровић син, Станковић отац, апостол Петар, арханђел Михаило, владика Данило, краљ Милутин, бег Љубовић, хаџи Тодор, фра Никола.*
- **имена из уметничких дела** (из књижевности и филмова), **симболичка имена** и сл.: *Божих Бата, Деда Мраз, Црвенкапа, Снешко Белић, Паја Патак, Пипи Дуга Чарапа, Душко Дугоушко; Мајка Јевросима, Косовка Девејка, Старина Новак, Стари Вујадин, Сестра Батрићева, Сват Црногорац, Кир Јања, Фра Брне, Милић Барјактар; Мајка Храброст; Црвени Облак, Орлово Перо, Бик који Седи...*

- **атрибут свети** уз имена светаца: *Свети Јован Претеча, Свети Никола, Свети Петар, Свети Симеон Мироточиви, Свети Сава*; тако и *Свети Петар на Лиму* (црква), *Свети Никола* (празник), *Свети Стефан* (острво); *Света браћа Ђурило и Методије* (/Света браћа, Света солунска браћа, Солунска браћа), *Свети краљ Милутин, Свети врачеве Козма и Дамјан* (/Свети врачеве), *Пресвета девица, Света тројица, Свети дух*;
- Ако властито име почиње помоћном речју, и та **помоћна реч** пише се великим словом: *Ван Гог, Да Винчи, Де Гол*, али: *Винсент ван Гог, Леонардо да Винчи, Шарл де Гол*.

2. ИМЕНА НАРОДА И ИМЕНА СТАНОВНИКА

Бугарин – Бугари, Бугарка, Ирци, Србин, Српкиња; тако и *Земљанин, Марсовац, Лилипутанац; Арапин, Словени, Прасловени, Јужни Словени, Роми, Цигани, Цинцари, Влах, Власи* (али *власи* у значењу средњовековног друштвеног слоја 'сточари'), *Галипољски Срби; Београђанин, Бањалучани, Шумадинац, Европљанин, Аустралијанац, Далматинци, Новосађани*.

3. ИМЕНА БОЖАНСТАВА И МИТОЛОШКИХ БИЋА

Аполон, Атина, Афродита, Дајбог, Дијана, Полифем, Весна, Равијојла, Пегаз, Киклоп (али *киклоп* у општем значењу 'див'), *Луцифер, Мефисто, Сатана*.

Напомена: Имају опште значење и пишу се малим словом: *вила, анђеол, апостол, нимфа, сирена, враг, ђаво, шејтан, здухач, белај, вукодлак, јети* и сл. У једнобожачким религијама називи за божанства схватају се као једини у својој врсти и пишу се великим словом: *Бог* (*Господ, Свевишњи, Свемогући, Спаситељ, Бог Отац*), *Богородица* (*Богомати, Госпа*), *Јехова, Алах, Буда, Шива*.

Напомена: Када речи *бог, господ, свевишњи, богородица* имају опште (заједничко) или атрибутско значење или се употребе у множинском облику, пишу се малим словом: *филозофија тражења бога, бог Перун*; не би му помогли сви богови; сам *господ* зна; *свевишњи Бог, богородица Марија*; *не дао бог, за име бога, за бога милога, убио је бога у њему, ухватио је бога за браду* и сл.

4. ГЕОГРАФСКА ИМЕНА

- **имена држава и федералних и аутономних јединица** (службена и скраћена имена): *Република Србија, Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске (Уједињено Краљевство), Црна Гора, Аутономна Покрајина Косово и Метохија; Зеленортска Острва, Сејшелска Острва*;
- **имена насељених места (градова и села):** *Славонски Брод, Нова Варош, Гаџин Хан, Лебане, Сентандреја, Смедеревска Паланка, Стара Пазова, Петровац на Млави, Бачко Добро Поље*;
- **имена градских насеља, градских четврти:** *Стари град, Баново брдо, Бањско поље, Савски венац, Нови градски центар, Старо сајмиште*;
- **имена континената, поларних крајева и Земљиних полова:** *Европа, Азија, Северна Америка, Океанија, Арктик, Антарктик, Јужни пол, Северни пол*;
- **устаљена симболичка имена континената и регија** такође се пишу великим словом: *Стари континент* (Европа), *Стари свет* (Евроазија и Африка), *Нови свет* (Америка), *Црни континент* (Африка); *Дивљи запад*.

- **имена географских подручја, регија, сливова и сл.:** Банат, Поморавље, Шумадија, Средоземље, Скандинавија, Мала Азија, Црногорско приморје, Азурна обала, Блиски исток; Равни Котари, Неготинска Крајина, Ваљевска Подгорина; Црноморски слив;
- **имена полуострва, залива, планина, поља, низија, котлина и других облика рељефа:** Балканско полуострво, Балкан, Берингов мореуз, Персијски залив, Сарајевско поље, Голи оток, Света гора (али Света Гора у значењу заједница манастира 'монашка република'), Фрушка гора, Панчићев врх, Делиблатска пешчара, Панонска низија, Високе Татре, Ада Циганлија, Рт добре наде;
- **имена океана, мора, језера, река, канала, мочвара, ритова, извора, врела и сл.:** Атлански океан, Пацифик, Средоземно море, Скадарско језеро, Јужна Морава, Велика Морава, Црни Тимок, Суецки канал, Ламани, Обедска бара, Панчевачки рит, Велики бачки канал;
- великим словима пишу се све речи **страних вишечланих непреведених географских имена** (изузимајући помоћне речи): Рио Гранде, Сијера Невада, Лонг Ајленд, Ист Ривер, Монблан, Ламани, Тјенамен. Када су имена преведена, примењују се правила нашег правописа: *Огњена земља, Жута река, Аралско море.*
- **неправа а обичајем устаљена имена држава и заједница сличног карактера и симболички називи земаља, градова и сл.** пишу се великим почетним словом прве речи: *Источно римско царство, Млетачка република, Отоманско царство, Аустроугарска царевина, Хабзбуршка монархија, Ужичка република, Земља излазећег сунца;* *Трећи рајх, Земља излазећег сунца, Земља хиљаду језера (Финска), Света земља (Палестина), Српска Света Гора (Фрушка гора са православним манастирима); Вечни град (Рим), Град светлости (Париз), Северна Венеција (Санкт Петербург), Српска Атина (Нови Сад); али: град под Багдалом (Крушевац), град на Бегеју (Зрењанин); немањићка држава.*
Напомена: Атрибути древни и стари пишу се малим словом у примерима типа *стара Грчка, стари Рим, древни Јерусалим.*

5. **НАЗИВИ АДМИНИСТРАТИВНИХ ЈЕДИНИЦА**

Београдски пашалук, Ваљевска нахија, Нахија Зворник, Жупа Брсково, Војна крајина, Московска област, Београдска армијска област; Јужнобачки округ, Нишки регион; општина Савски венац, општина Ужице (у значењу територије), али Допис Општине Стари град у значењу државне институције.

6. **НАЗИВИ ТРГОВА И УЛИЦА**

Булевар револуције, Зелени булевар, Трг краља Александра, Теразије, Трг ослобођења, Трг републике, Студентски трг, Обилићев венац, Улица Буре Јакшића, Улица владике Данила, Улица српских владара, Улица липа, Косовска улица

Напомена: Реч улица се најчешће испушта, па се прва реч пише великим словом: *Станујем у Краља Милутина, а моја девојка у Владике Данила.* Реч улица пише се малим почетним словом кад је придодата имену, а сувишна је и нема је у регуларном називу (*Станујем у улици Зелени венац; улица Мирјевски венац, улица Велике степенице*) и кад је употребљена у облику

множине (У улицама Марка Краљевића, Цара Лазара и у Косовској неће бити струје).

7. **НАЗИВИ ПРАЗНИКА**
Божих, Бадње вече, Нова година, Ускрс, Ђурђевдан, Први мај; Велика Госпојина, Света Тројица, Велики петак, Задушнице, Свети Сава, Огњена Марија, Дан заљубљених, Дан победе, Дан републике, Дан планете Земље.
8. **НАЗИВИ ИСТОРИЈСКИХ ДОГАЂАЈА – ратова, буна и устанака, батака, ратних фронта, револуција, закључених пактова, мирова и споразума**
Пелопонески рат, Први српски устанак, Други светски рат, Први балкански рат, Рат двеју ружа, Стогодишњи рат, Илинденски устанак, Сарајевски атентат, Народноослободилачка борба, Велика сеоба, Сеоба Срба (Велика сеоба Срба), Сељачка буна, Невесињска пушка, Сеча кнезова; Косовски бој, Ватерло, Церска битка, Десант на Дрвар, Солунски фронт, Сремски фронт; Француска револуција, Октобарска револуција; Пожаревачки мир, Берлински конгрес, Варшавски уговор (Источни блок), Северноатлантски савез, Дејтонски споразум, Бечки књижевни договор, Новосадски договор, Осма олимпијада, Трећи конгрес слависта
Описни називи (битка на Косову, атентат у Сарајеву), непрецизно идентификовани (турско-аустријски рат, српско-турски споразум) или употребљени у множини (два светска рата, балкански ратови, крсташки ратови) или хипотетични називи (трећи светски рат, судњи дан) историјских догађаја пишу се малим словом.
9. **ПОСЕБНИ НАЗИВИ УСТАНОВА, ПРЕДУЗЕЋА, ОРГАНИЗАЦИЈА, СТРАНАКА, МАНИФЕСТАЦИЈА И СЛ.**
Народна скупштина Републике Србије, Министарство спољних послова Републике Србије, Хрватски сабор, Амерички конгрес, Савет Европе, Организација уједињених нација, Уједињене нације; Матица српска, Српска академија наука и уметности, Српска православна црква, Београдски универзитет, Универзитет у Београду, Филозофски факултет у Нишу, Карловачка гимназија, Уметнички павиљон „Цвијета Зузорић“, Гимназија „Бора Станковић“, Нолит, Вукова задужбина, Народни музеј у Београду, Лувр, Радио-телевизија Београд; Београдски сајам, Грађевинско предузеће „Неимар“ из Новог Сада; Млада Босна, Црна рука, Друштво за борбу против рака, Кошаркашки клуб „Партизан“, „Леб и сол“, Демократска странка; Битеф (/БИТЕФ), Вуков сабор, Стеријино позорје, Пети међународни конгрес слависта (V међународни конгрес слависта)
10. **НАЗИВИ УМЕТНИЧКИХ, СТРУЧНИХ И НАУЧНИХ ДЕЛА, ЧАСОПИСА, НОВИНА, ЗАКОНА И РАЗНИХ ДОКУМЕНАТА**
Библија, Свето писмо, Мирослављево јеванђеље, Душанов законик, Горски вијенац, Мост на Жепи, Политика, Књижевност и језик, Девета симфонија, Бели анђеоло, Тајна вечера, Лабудово језеро, Нацрт закона о раду, Устав Републике Србије, Статут Универзитета у Крагујевцу, Боже правде, Уверење о имовном стању (као конкретан документ), Болоњска декларација.
11. **НАЗИВИ РАЗНИХ ОБЈЕКТА, ГРАЂЕВИНА, САОБРАЋАЈНИЦА, СПОМЕНИКА, ХРАМОВА**
Партедон, Газела, Кинески зид, Бели двор, Ајфелова кула, Биљарда, Палата

правде, Бели двор, Капетан Мишино здање, Арена, Смедеревска тврђава, Мост слободе, Везиров мост, Ибарска магистрала, Зид плача, Кип слободе, Криви торањ у Пизи, Споменик незнаном јунаку, Високи Дечани, Храм Светог Саве.

12. НАЗИВИ НЕБЕСКИХ ТЕЛА, ЊИХОВИХ СИСТЕМА И ЗОДИЈАЧКИ ЗНАЦИ (ХОРОСКОПСКИ)

Јупитер, Земља, Месец, Сунце, звезда Даница, Северњача, Мали медвед, Кумова слама, Халејева комета, као Бик, Девациа, Лав; Зец, Коњ, Мајмун, Пас, Петао

Напомена: Малим словом пишу се речи земља, месец, сунце када имају карактер заједничке именице и не истиче се њихово астрономско значење: *плодна земља, нема живог створа на земљи, избор између живота на земљи и живота на небу; залазак сунца, пробија се сунце кроз облаке, поцрнео је на сунцу; млад месец, пун месец, полумесец, не види се – нема месеца, крећемо кад*

изађе

месец.

Велико слово пише се у свим примерима са стручно-астрономским значењем: спустио се човек на *Месец*, експлозије на *Сунцу*, *Сунчеве пеге* нису видљиве, планете у *Сунчевом систему*, утицај *Месеца* на *Земљину путању*, променио се положај *Земљине кугле*.

13. ЗВАНИЧНИ НАЗИВИ НАГРАДА, ПРИЗНАЊА И ОДЛИКОВАЊА

Легија части, Крст Светог Саве II реда, Октобарска награда Београда, Медаља за храброст, Награда „Меша Селимовић“, Диплома „Вук Караџић“, Плакета Црвеног крста, Захвалница Филозофског факултета у Новом Саду, Награда за животно дело.

14. ПРИСВОЈНИ ПРИДЕВИ ИЗВЕДЕНИ ОД ВЛАСТИТИХ ИМЕНА НАСТАВЦИМА - ОВ, -ЕВ И -ИН

Милов, Соњин, Јованина, Иванови, Академијино (издање), Моравина (притока)

II. Почетак

реченице

1. Великим словом започињемо текст и сваку нову комуникативну реченицу.

2. У **писмима** иза речи обраћања, текст у новом реду започиње великим почетним словом:

Драги

Милане,

Хвала ти што си ми се јавио...

У истом реду, у продужетку, текст се пише малим словом:

Милане, обрадовао си ме...

3. Великим почетним словом прве речи пишу се:

- **натписи и обавештења:** *Антикварница, Пријемни испит*

- **обрасци:** *Пријавни лист*

- **рубрике у обрасцима:** *Име и презиме, Адреса, Занимање*

- **потписи,** речи којима се идентификују одговорна лица за поједине врсте послова на првим или завршним страницама књига и сл.: *Ректор, Проф. др Ксенија Мирјанић, За Студентску службу, Милан Марковић, референт; Аутор, Лектор, Издање приредио*

III. Писање великог слова из почасти

Ви, Ваш (ређе Ти, Твој), Његова светост патријарх Павле, Ваша висости, Ваше височанство, Њено величанство, Његова екселенција; екселенцијо, величанство; Њ. св., Њ. в.

Малим словом пишу се:

- 1) **називи врста робе, артикала, серијских производа, лекова** и сл.: *кока-кола, форд, застава, мерцедес, стрептомицин, рендген, ват, ом, фрушкогорски ризлинг*; Када се жели назначити заштитни знак производа или патент, пише се почетним великим словом: *Миг 29, вина „Цар Лазар“ и „Царица Милица“, кисела вода „Књаз Милош“.*
- 2) **називи историјских периода, културних, духовних и друштвено-политичких покрета, уметничких праваца и стилова**: *ледено доба, праисторија, палеозоик, бронзано доба, стари век, нова ера; ренесанса, илирски покрет, барок, класицизам, реформација, петраркизам;*
- 3) **имена биљака**: *љиљан, бела рада, камилица, ђурђевак, лепа ката, драгољуб, адамова јабука, госпина коса, исусова шака, христов венац; Панчићева оморика;*
- 4) **мерне јединице по имену научника и производи названи именом произвођача**: *волт, ом, рендген*, али: *Волтин лук, Теслине струје, Рендгенов апарат, Фијатов аутомобил;*
- 5) **називи припадника покрета и добитника награда**: *социјалиста, вуковац, нобеловац;*
- 6) **титуле и звања**: *професор, доктор, магистар, председник, цар, кнез, султан, генерал, вожд, деспот;*
- 7) **присвојно придеви изведени од властитих имена наставцима -ски, -шки, -чки**: *сарајевски, српски, нишки, бачки, немачки, енглески.*

Синтагме

Синтагма је скуп двеју или више речи од којих је једна главна реч, а остале зависе од ње. Ове речи су повезане заједничким значењем и као целина имају исту службу у реченици.

За разлику од зависних чланова главна реч синтагме се не може изоставити из реченице, јер без ње не би било синтагме, нити би та реченица имала смисла.

Пример: Наш познати писац представио се публици.

Синтагма: Наш познати писац

Главна реч синтагме: писац

Зависни чланови синтагме: наш познати

Зависно од тога којој врсти речи припада њена главна реч синтагма може бити: **именичка, придевска, прилошка и глаголска синтагма.**

У оквиру једне синтагме у реченици може да се нађе нека друга синтагма, тако да разликујемо појмове шире и уже синтагме. У оквиру шире синтагме увек се налази ужа синтагма.

Пример: У то време Египат је имао веома јаку морнарицу.

Шира синтагма је именичка синтагма веома јаку морнарицу у којој је главна реч синтагме именица морнарицу. Ужа синтагма је придевска синтагма веома јаку у којој је главна реч придев јаку.

Именичка синтагма

Именичка синтагма је синтагма у којој је главна реч синтагме именица. Сваки зависни члан именичке синтагме има функцију атрибута. Зависни чланови, односно атрибути у именичкој синтагми могу да се налазе испред или иза главне речи.

Атрибути који се налазе испред главне речи су најчешће придеви (или придевске синтагме) и придевске заменице.

Пример: Медведи су заспали дубоким зимским сном.

Именичка синтагма: дубоким зимским сном

Главна реч синтагме; именица сном

Зависни чланови синтагме: наш познати. (наш – присвојна придевска заменица, познати – придев)

Атрибути који се налазе иза главне речи су најчешће именице (или именичке синтагме) у неком зависном падежу (с предлогом или без њега)

Пример: Моја мајка је направила џем од кајсија.

Именичка синтагма: џем од кајсија

Главна реч синтагме: именица џем

Зависни чланови синтагме: именица са предлогом од кајсија. (од – предлог, кајсија – именица)

У именичкој синтагми атрибути се могу истовремено налазити и испред и иза главне речи.

Пример: На небу се видео зажарени ватромет боја.

Именичка синтагма: зажарени ватромет боја

Главна реч синтагме: именица ватромет

Зависни члан синтагме који је у функцији атрибута и налази се испред главне речи: придев зажарени.

Зависни члан синтагме који је у функцији атрибута и налази се иза главне речи: именица боја.

Именичке синтагме у реченици могу имати службу: субјекта, објекта, прилошких одредби и именског дела предиката.

Примери:

Црна мачка шета по крову. (Црна мачка – субјекат)

Написао је одличан роман. (одличан роман – објекат)

Завршио је школу прошле године. (прошле године – прилошка одредба за време)

Марко је добар ученик. (добар ученик – именски део предиката)

Придевска синтагма

Придевска синтагма је синтагма у којој је главна реч синтагме придев. Зависни чланови придевске синтагме могу да се налазе испред или иза главне речи.

Зависни чланови који се налазе испред главне речи су углавном прилози.

Пример: Његова сестра је пуно срећна.

Придевска синтагма: пуно срећна

Главна реч синтагме: придев срећна

Зависни члан синтагме: прилог пуно.

Зависни чланови који се налазе иза главне речи могу бити именице са предлогом, заменице или именичке синтагме.

Пример: Марко је слатак као шећер.

Придевска синтагма: слатак као шећер

Главна реч синтагме: придев слатак

Зависни члан синтагме: именица са предлогом као шећер. (као - предлог, шећер - именица)

Придевске синтагме у реченици могу имати службу атрибута у оквиру субјектског и објекатског скупа речи, прилошких одредби и именског дела предиката.

Примери:

Врло талентована девојка пева ову песму. (Врло талентована девојка - субјекат)

Не волим пуно слану храну. (пуно слану храну - објекат)

Мића је отпутовао на необично лепо место. (необично лепо место - прилошка одредба за место)

Маша је исувише незрела особа. (исувише незрела особа - именски део предиката)

Прилошка синтагма

Прилошка синтагма је она синтагма у којој је главна реч синтагме прилог. Зависни чланови прилошке синтагме могу да се налазе испред или иза главне речи.

Зависни чланови који се налазе испред главне речи су углавном прилози.

Пример: Причао је изузетно споро.

Прилошка синтагма: изузетно споро

Главна реч синтагме: прилог споро

Зависни члан синтагме: прилог изузетно.

Зависни који се налазе иза главне речи могу бити именице, именичке заменице и именичке синтагме са предлогом или без њега.

Пример: Отишао је далеко од куће.

Прилошка синтагма: далеко од куће

Главна реч синтагме: прилог далеко

Зависни члан синтагме: именица са предлогом од куће. (од – предлог, куће – именица)

Прилошке синтагме у реченици имају службу прилошких одредби.

Глаголска синтагма

Глаголска синтагма је синтагма у којој је главна реч синтагме глагол у инфинитиву, глаголски прилог садашњи или глаголски прилог прошли. Зависни чланови глаголске синтагме налазе се иза главне речи и могу да буду именице, именичке заменице или именичке синтагме.

Пример: Одушевила се слушајући моју песму.

Глаголска синтагма: слушајући моју песму

Главна реч синтагме: глаголски прилог садашњи слушајући

Зависни чланови синтагме: моју песму. (моју - присвојуна придевска заменица, песму - именица)

Зависни чланови глаголских синтагми имају функцију објекта или прилошке одредбе, док је цела синтагма најчешће у функцији прилошке одредбе за начин или време.

Творба речи

Свака реч има један део који се никада не мења по роду, броју и падежу и да се тај непромењиви део речи назива граматичка основа речи.

Промењиви део речи, који се додаје на граматичку основу речи назива се наставак за облик и да се он разликује од наставака за грађу речи.

Неке речи настају од других речи и да се тај процес назива творба или грађење речи, као и то да речи настале од других речи могу бити изведене или сложене речи, а да се оне речи које нису настале од других речи називају простим речима.

Изведене и сложене речи, заједно са простом речи од које су настале, чине породицу речи.

Најмањи део речи који је заједнички целој породици речи и у коме се чува основно значење које повезује све те речи назива се корен речи.

Неке речи могу имати исти корен речи, а да не припадају истој породици речи.

Примери породица речи:

1. Корен речи РОД: род, родбина, рођак, родитељ, родити, сродност, породилиште, народ, препород, родослов, рођендан... (у неким речима слово д јотовањем прелази у ђ)
2. Корен речи СТАР: стар, старост, старина, остарити, старац, старица, старење, застаревати, остарији, старинарница...
3. Корен речи ВОД: вода, воден, низводно, узводно, водњикав, водостај, водомер, воденица, разводњено
4. Корен речи ВОД: вод, водити, наводити, изводити, вођа, разводити, разводник, водитељ, одвод, одвођење... (у неким речима слово д јотовањем прелази у ђ)

Две различите породице речи могу да имају исти корен речи.

Творбени процеси

Творбени процес којим градимо изведену реч назива се извођење или деривација

У процесу извођења речи на творбену основу речи додаје се наставак за грађење речи суфикс и на тај начин настаје нова реч.

Суфикси у српској језику су: -ар, -ач, -тељ, -ица, -ић, -ац, -ак, лац, -так, -ка, -иња, -ина, -ост, -каст, -ло, -оћа, -ота...

Творбена основа речи НИЈЕ граматичка основа речи.

Творбена основа је онај део полазне речи који остаје када се од ње одузме последњи суфикс.

Да би се одредила творбена основа речи потребно је знати од које је речи та нова реч настала. Изведена именица је увек у вези са полазном речи, а суфикс јој даје коначно значење.

Грамматичка основа:

Пример: УЧИТЕЉИЦА

једнина: учитељица (учитељиц-а)

множина: учитељице (учитељиц-е)

Промена по падежима у једнини и множини:

учитељиц-а, учитељиц-е, учитељиц-и, учитељиц-у, учитељиц-ом...

учитељиц-е, учитељиц-а, учитељиц-ама, учитељиц-е, учитељиц-ама...

Грамматичка основа речи је УЧИТЕЉИЦ, а на њу су додати наставци за облик.

Творбена основа:

Учитељица је жена која врши неку радњу и ова реч је настала додавањем наставка -ица на реч учитељ. Творбена основа речи учитељица је УЧИТЕЉ.

Речи учитељ и учитељица припадају истој породици речи и њихов корен је уч као и код других речи из ове породице (ученик, научник, учено, научено, изучено, учење...)

Процес којим добијамо сложене речи назива се слагање или композиција.

У процесу слагања до нове сложене речи долази се спајањем две речи. У неким случајевима две речи су спојене самогласником који се назива спојни самогласник.

Сложене речи се могу градити и додавањем наставака за градњу речи испред полазне речи. Ти наставци су најчешће настали од предлога и називају се префиксима.

Префикси у српском језику су: из, од, на, над, под, пред, са, пре, раз, про, пра, до...

За боље разумевање творбе речи запамтите да:

Корен речи је заједнички део речи за целу породицу речи.

Изведена реч настаје додавањем суфикса на творбену основу.

Изведене речи не могу имати префикс.

Творбена основа речи није граматичка основа речи.

Творбена основа добијемо када одузмемо последњи суфикс.

Сложене речи настају спајањем две речи или додавањем префикса

Суфикс је увек иза речи, а префикс испред речи

Извођење именица

Именице се могу изводити додавањем суфикса на основе других именица, као и на основе глагола и придева.

Суфикс: - АР

пекар, лекар, месар, димњачар, апотекар, чувар, златар, зубар, обућар, столар...

Суфикс: - АЧ

тркач, предавач, чистач, свирач, играч, певач, ударач, ложач, приповедач, држач, носач...

Суфикс: - ТЕЉ

учитељ, пријатељ, сниматељ, редитељ, водитељ, родитељ, створитељ, укротитељ...

Суфикс: - ИЦА

шољица, мамица, певачица, учитељица, кошаркашица, ручица, кућица, кафица...

Суфикс - ИЋ

цветић, пругић, аутић, градић, дечачић, чешљић, првачић, младић, послић...

Суфикси: - АЦ, -АК, -ЛАЦ, -ТАК

креветац, студенац, првак, читалац, руководиолац, почетак, постотак...

Суфикси: - КА, -ИНА, -ОСТ, -ИЊА,

музичарка, лекарка, брзина, даљина, дужина, поштарина, храброст, богатост, песникиња, чудакиња...

Суфикси: - ЦЕ, -ЛО, -ОЋА, -ОТА

огледалце, оделце, сањало, страшило, мирноћа, масноћа, страхота...

Извођење придева

Придеви се могу изводити додавањем суфикса на основе других придева, као и на основе именица и глагола.

Суфикси: -СКИ, -КАСТ, -АСТ, -АВ

градски, руски, школски, свиленкаст, црвенкаст, округласт, блистав, чулав...

Суфикси: -ИТ, -ИН, -ОВ, -ЕВ, -АТ, -ЕН

истинит, љутит, сестрин, мамин, Марков, соколов, стричев, певечев, Милошев, носат, крилат, ватрен, зелен, папрен

Извођење глагола

Несвршени глаголи изведени од свршених глагола :задавати, доспевати, умивати

Свршени глаголи изведени од несвршених глагола:викнути, замахнути, скинути

Сложене речи

Сложене речи настале слагањем: виноград, кремпита, дангубити,

Сложене речи настале слагањем и уметањем спојног самогласника: југоисток, бродолом, црнокос, риболов, далековод,

Сложене речи настале додавањем префикса:

прашума, невоља, дохватити, сакупити, одвод, просед, извод, председник, отпевати, скројити, надмоћан, развод...

Творба речи је настајање једне или више речи од неке друге речи.

Неке речи нису настале творбом од других речи, и то су просте речи.

Млад, кућа, брз....

Речи које су настале творбом називамо творенице.

Младић, кућни, брзина...

Породицу речи чине творенице и проста реч од које су настале.

брз, брзина, убрзање, убрзати...

Најмањи део речи назива се корен, и он је заједнички целој породици речи.

БРЗ

Творенице настају на различите начине. Начини творбе су;

- извођење

- слагање

Извођење

Извођење је творба речи наставцима за творбу. Те наставке називамо суфикси, и они се додају на творбену основу.

МЛАД + - ОСТ = МЛАДОСТ

Творбена основа је део полазне речи који остаје када новој речи одузмемо последњи суфикс.

Речи настале на овај начин називају се изведенице.

Извођење је најчешћи начин за стварање нових речи у српском језику

Слагање

Ово је поступак код кога се од две или више речи добија нова реч. Та нова реч зове се сложеница.

буба + мара = бубамара

Постоје ситуације када две речи, као бубамара, срасту, а постоје и случајеви када им је потребно нешто да их споји. То нешто се ове спојни самогласник.

брод + о + власник = бродовласник

У неким ситуацијама додајемо делове речи испред полазне речи. Ти делови се називају префикси, а њихово додвање на неку реч пресификација.

за- + писати = записати

Стилске фигуре

Стилске фигуре су утврђени начин изражавања који се разликује од свакодневног говора. Њима се постиже лепота и сугестивност исказа. Проучавањем стилских фигура бави се стилистика, књижевнотеоријска дисциплина која се бави проучавањем стила. Под стилем подразумевају се препознатљиве особине неког писца, дела, правца или епохе.

Систем фигура разрађен је у антици, где је књижевност схватана као вештина лепог писања.

У савременој стилистици стилске фигуре се деле на: **фигуре дикције, фигуре речи (тропи), фигуре конструкције и фигуре мисли.**

Фигуре дикције

Фигуре дикције (лат. dictio значи говор, израз) подразумевају понављање одређених гласова или групе сродних гласова, опонашање звукова природе или понављање читавих речи.

У фигуре дикције спадају: **ономатопеја, асонанца, алитерација, анафора, епифора, симплоха, палилогија (анадиплоза).**

Ономатопеја подражавање гласова и шумова из природе.

Крцну колац неколико пута, звизну пала неколико пута.

И. Мажуранић: Смрт Смаил-аге Ченгића

Асонанца је понављање истих самогласника у низу речи или у целом стиху.

Пучина плава спава, прохладни пада мрак.

Алекса Шантић: Вече на шкољу

Алитерација је понављање истих сугласника у низу речи или у целом стиху.

Врх хриди црне трне последњи румени зрак.

Алекса Шантић: Вече на шкољу

Лирски паралелизми или фигуре понављања настају када се понављање организује по неком принципу у оквиру строфе или песме. То су: анафора, епифора, симплоха и палилогија (анадиплоза).

Анафора је понављање речи на почетку стихова.

Љубим ли те... ил' ме безум гања,
Немам вида, немам осећања,
Љубим ли те... ил' љубав није,
Што се грли, то су саме змије.
Ј.Ј.Змај: Љубим ли те...

Епифора је понављање речи на крају стихова.

Сади кума једног до другог,
старог свата једног до другог,
младожењу једног до другог.
Девојка надмудрила Марка

Симплоха је понављање речи на почетку и крају стихова.

У тамници је глава народа,
У тамници је снага народа,
У тамници је нада народа,
У тамници је судач богодан,
У тамници је Самсон окован.
Л. Костић: Самсон и Делила

Палилогија је понављање речи на крају једног и почетку другог стиха.

Па изводи на њих пјесме нове,
Пјесме нове, по срцу дубоке.
П. Прерадовић: Дјед унуку

Фигуре речи

Фигуре речи (тропи) (грч. tropos – „окрет“) настају променом основног, уобичајеног значења појединих речи.

У фигуре речи спадају: **епитет, персонификација, симбол, метафора, алегорија, метонимија, синегдоха и еуфемизам.**

Епитет је реч или група речи која истиче важну особину главног појма који ближе одређује и доприноси живости, сликовитости и снази израза. У функцији епитета најчешће се јављају описни придеви, ређе именице.

Стални епитети јављају се у усменом поезији и прози као устаљени обрасци.

У црном плашту нема богиња,
слободне душе то је светиња.

То глуво доба, тај црни час,
ал' какав глас?

Ђуро Јакшић: Поноћ

вран гавран, бјели град, вјерна љуба, рујно вино, јарко сунце, црне очи

Персонификација је стилска фигура којом се неживим стварима и апстрактним појмовима придају људске особине, поступци и моћи.

Пучина плава спава...

А. Шантић: Вече на шкољу

Љут јатаган о појасу режи.

Иван Мажуранић: Смрт Смаил-аге Ченгића

Симбол је стилска фигура означавања апстрактних појмова помоћу конкретних предмета.

Лисица је симбол лукавства, соко је симбол витештва, гавран је симбол несреће...

Метафора је стилска фигура која се заснива на пренесеном значењу речи.

Имао сам од злата јабуку

те ми ноћас паде у Бојану.

Народна епска песма Зидање скадра

Алегорија је проширено метафоричко казивање.

Вила гњиздо тица ластавица,

вила га је за девет година,

а јутрос га поче да развија;

долети јој сив-зелен соколе

од столице цара честитога,

па јој не да гњиздо да развија.

Народна епска песма Ропство Јанковић Стојана

Метонимија је логичка метафора, гради се на принципу замене појмова по основу логичке везе и зависности:

- место уместо онога што се налази на њему
- време уместо онога што се у њему збива
- оруђе уместо производа
- знак уместо предмета или појаве
- средство уместо особе
- средство уместо радње
- писац уместо дела
- садржалац уместо садржине

Кућа је мирна. (= укућани, људи, породица)

Био је буран дан. (= догађај)

Одушевило ме је његово вешто перо. (= поезија)

Круна је тако одлучила. (= краљевска власт)

Устала је кука и мотика. (= народ)

Живи од својих десет прстију. (= од свог рада)

Читам Ћосића. (= његова дела)

Запалио је лулу. (= дуван)

Ври лонче. (= ври вода у лончету)

Фигуре мисли

Фигуре мисли, према данашњој подели, чине: **поређење (компарација), контраст (антитеза), словенска антитеза, градација, хипербола, апострофа, иронија, сарказам, алузија, синестезија, парадокс, оксиморон, литота, перифраза.**

Поређење (компарација) је стилска фигура која се заснива на поређењу два појма, лица или предмета по сличности (заједничким особинама).

Има три поредбена члана: предмет који се пореди, заједничка особина, предмет са којим се пореди.

Муњом опаљен грм на сувом пропланку стоји
к'о црн и мрачан див.
Војислав Илић: Грм

Марко је тврдоглав као бик.

Контраст (антитеза) је стилска фигура која се заснива на поређењу по супротности.

Ал' да видиш чуда великога:
што Момчилу било до кољена,
Вукашину по земљи се вуче;
што Момчилу таман калпак био,
Вукашину на рамена пада;
што Момчилу таман чизма била,
ту Вукачин обје ноге меће.
Народна епска песма Женидба краља Вукашина

Словенска антитеза је посебна врста контраста (антитезе). Има специфичну структуру: питање, негација тог питања, одговор на постављено питање.

Ој, Милице, наша другарице,
ил' си луда, ил' одвише мудра,
те све гледаш у зелену траву,
а не гледаш с нама у облаке,
ђе се муње вију по облаку?'
Ал' говори Милица ђевојка:
'Нит' сам луда, нит' одвише мудра
нит' сам вила да збијам облаке,
већ ђевојка да гледам преда се.'
Народна лирска песма Српска девојка

Градација је низање слика, представа, појава, радњи, мисли и осећања по значају, вредности и јачини од слабијих ка јачим, од мање важних према важнијим.

Јест слободно, млађано Бугарче!
Јест слободно, моје драго дјете.
Јест слободно, мој рођени синко.

Хипербола је стилска фигура преувеличавања предмета, појава, радњи, особина, мисли и осећања.

Угледа је лијепо сунашце,
угледа је кроз јелово грање:
кол'ко се је ашик учинило,
трипут је се сунце заиграло...
Народна лирска песма Сунце се дјевојком жени

Апострофа је обраћање песника предметима, мртвим личностима, апстрактним појмовима или одсутним личностима.

О класје моје испод голих брда...
Алекса Шантић: О класје моје

Иронија је речима се придаје супротно значење од оног које имају у дословном значењу.

Боже свети, подржи нам књаза,
Здрава, крепка, охола и славна,
Јер на свету нит је кадгод било,
Нити ће му икад бити равна.
Јован Јовановић Змај: Јутутунска народна химна

Сарказам је врста ироније која је јетка, горка и немилосрдна. То је подсмех који жели да понизи.

То је, бако, тек за храну!
Твој је синак јунак био,
Ако ј' ум'о камен грести,
Мора да се угојио.
Јован Јовановић Змај: Три хајдука

Алузија је прикривено казивање којим се, на духовит начин, циља на нешто или некога; говори се о једној ствари а мисли на другу.

Пријатељу који је изневерио каже се: „Зар и ти, сине Бруте?“

Синестезија је метафоричко изражавање када се једном чулу приписују осећања другог чула.

Само горди јаблан лисјем сухијем
Шапће о животу мраком глухијем
Као да је самац усред свемира.
Антун Густав Матош: Јесење вече

Парадокс добија се стављањем једне поред друге две мисли које су супротне, једна другу искључију.

Знам да ништа не знам.
С времена на време треба да одморим од нерада.

Оксиморон је вид парадокса, добијање новог појма повезивањем супротних појмова.

речито ћутање
мудра лудост
света хуљо
живи леш
јавна тајна

Перифраза је нека појава, особина или радња не казује се једном речју, већ описно са више речи.

Без живота је све. (= мртво),
Ромула вечни град (= Рим)

Фигуре конструкције

Фигуре конструкције су заправо фигуре распореда речи. С обзиром на то да се део граматике који се бави анализом реченице назива синтаксом, ове фигуре често називамо синтаксичким фигурама. Свако одступање од природног реда речи оставља посебан утисак на читаоца или слушаоца, тј. појачава његов доживљај одређеног дела. У фигуре конструкције спадају: **инверзија, реторичко питање, елипса, асиндет и полисиндет.**

Инверзија је обрнути ред речи у синтагми, реченици или обрнути редослед главне и зависне реченице.

... а данас те молим да ме двоструко храниш и да утешис буру љуту душе моје и тела мојега.

Јефимија: Похвала кнезу Лазару

Реторичко (реторско) питање је питање на које се одговор не очекује јер је оно само привидно да би се остварио ефекат изненађења, или да би се читалац подстакао на размишљање.

Зашто ноћас тако шуме јабланови,
Тако страшно, чудно? Зашто тако шуме?
Жути месец споро залази за хуме,
Далеке и црне, ко слутње; и снови.
Јован Дучић: Јабланови

Реченице

Врсте зависних реченица	Обележје (везници, везнички спојеви, заменице, прилози)	Најчешћа служба у реченици	Примери
изричне	да, како, да ли, ко, шта, где, кад итд.	прави објекат	Рекао је <u>да ће доћи</u> . Питао ме је <u>да ли ће доћи</u> .
односне	који, чији, какав, ко, где, што итд.	атрибут (у оквиру именичке синтагме), апозитив, субјекат, објекат	Зови човека <u>који је рекао да ће доћи</u> . <u>Ко каже да ће доћи</u> , нека одржи обећање.
месне	где, куда, одакле итд.	прилошка одредба за место	Он иде <u>куда га пут води</u> .
временске	кад, док, чим, пошто, пре него што итд.	прилошка одредба за време	<u>Кад стигнем</u> , јавићу ти се.
узрочне	јер, пошто, што, зато што, будући да итд.	прилошка одредба за узрок	Није дошао <u>јер се разболео</u> .
условне	ако, кад, да итд.	прилошка одредба (за услов)	<u>Ако будем могао</u> , доћи ћу.
допусне	иако, мада, премда	прилошка одредба (за допуштање)	<u>Иако је обећао</u> , није дошао.
намерне	да, како, ли	прилошка одредба (за циљ)	Изашао је <u>да се прошета</u> .
поредбене	као што, као да, како, колико, него што, него да	прилошка одредба (за поређење) (поредбена допуна)	Скаче <u>као да је од гуме</u> . Он је бољи спортиста <u>него што мислиш</u> .
последичне	да	(последична допуна)	Скочио је тако <u>да се земља затресла</u> .

Зависне реченице и писање запете

Запета не мора да се пише, али може:	Запета се обавезно пише:	
ако зависна реченица долази на крају, иза више реченице.	ако је зависна реченица уметнута;	ако зависна реченица стоји на почетку више реченице.
<p>а) ако таква реченица пружа неопходну информацију, запета се НЕ ПИШЕ:</p> <ul style="list-style-type: none"> Идем <u>да купим сладолед</u>. <p>б) ако таква реченица пружа додатну, необавезну информацију, може се писати запета:</p> <ul style="list-style-type: none"> Често долази, <u>кад га не очекујеш</u>. 	<ul style="list-style-type: none"> Сутра ћу, <u>ако буде ведро</u>, ићи на купање. Вечерас је, <u>док смо се враћали кући</u>, почео снег. Овде је некад, <u>као што знате</u>, била школа. 	<ul style="list-style-type: none"> <u>Иако не волим фудбал</u>, ићи ћу на утакмицу. <u>Кад бих имао пса</u>, водио бих га свуда са собом. <u>Ко стигне први</u>, заузеће места.

Исти везници у различитим зависним реченицама

ВЕЗНИЦИ	ВРСТА ЗАВИСНЕ РЕЧЕНИЦЕ	ПРИМЕР
ДА	ИЗРИЧНЕ	Мислио сам <u>ДА ћу стићи.</u>
	НАМЕРНЕ	Обуци се <u>ДА се не смрзнеш.</u>
	УСЛОВНЕ	<u>ДА си ми јавила раније,</u> све бих ти донео.
	ПОСЛЕДИЧНЕ	Милан је толико сликао <u>ДА је већ направио самосталну изложбу.</u>
КАКО	ИЗРИЧНЕ	Нисам знао <u>КАКО то да ти кажем.</u>
	НАМЕРНЕ	Отишао је на планину <u>КАКО би се одморио.</u>
	УЗРОЧНЕ	<u>КАКО смо имали више времена,</u> купили смо им само мињоне.
	ПОРЕДБЕНЕ	Све је завршила <u>КАКО смо јој рекли.</u>
КАД	ИЗРИЧНЕ	Питали су <u>КАД стижете.</u>
	ОДНОСНЕ	То је било оног дана <u>КАД смо се срели у парку.</u>
	ВРЕМЕНСКЕ	<u>КАД су завршили ручак,</u> донели су ми три филма.
	УСЛОВНЕ	<u>КАД бих добио награду,</u> сигурно бих отпутовао
ШТО	ОДНОСНЕ	Заврши <u>ШТО можеш сада.</u>
	УЗРОЧНЕ	Увредила се <u>ШТО јој нису рекли.</u>
ПОШТО	ВРЕМЕНСКЕ	<u>ПОШТО су вечерали,</u> отишли су напоље.
	УЗРОЧНЕ	Нисам им то рекла, <u>ПОШТО су брзо отишли.</u>
ГДЕ, КУДА, ОДАКЛЕ	ОДНОСНЕ	То је она плажа <u>ГДЕ је сиган песак.</u>
	МЕСНЕ	<u>ГДЕ ти станеш,</u> ја ћу наставити.
КО, ШТА, КОЈИ, ЧИЈИ	ИЗРИЧНЕ	Алекса ти је рекао <u>КО је играо најбоље на утакмици.</u>
	ОДНОСНЕ	<u>КО то каже,</u> не лаже.

Историја језика

Старословенски језик је био богослужбени и књижевни језик у српским средњовековним државама. Како су црквене књиге константно преписиване, преписивачи су, мало спонтано, а мало свестно, додавали неке особине свог говора у текстове које су преписивали. На тај начин је старословенски мењан, па је тако на тлу српских земаља настала српска редакција старословенског језика или српскословенски језик.

Српскословенски језик је настао највероватније у 12. веку, а сматра се да је био у употреби све до 17. века.

Овим језиком су писали писци средњовековне књижевности: Стефан Првовенчани, Доментијан, Теодосије, деспот Стефан Лазаревић, Свети Сава...

Најстарији рукопис на српскословенском језику настао је у 12. веку и то је Мирослављево јеванђеље.

Мирослав је био стриц Светог Саве и хумски кнез. Он је за себе наручио да се препише Јеванђеље, и тако је овај рукопис добио име.

Прво сачувано дело на српскословенском језику је Житије светог Симеона, које је Свети Сава написао у 13. веку.

Душанов законик је текст правне садржине, и он је написан на језику који је био још ближи народном.

Након пада српских држава под туску власт књижевни рад је углавном био ограничен на преписивање црквених књига. Након велике сеобе из 1690. године, када је српски народ из Србије отишао на просторе тадашњег Аустријског царства северно од Саве и Дунава, калуђери и свештеници су наставили да преписују књиге и на новом тлу. Због великог верског и политичког притиска, српска црква је затражила помоћ од православне Русије, која шаље своје руске учитеље. Они са собом доносе књиге на рускословенском језику и отварају школе.

Рускословенски језик је постиснуо српскословенски половином 18. века, а сматра се да је у употреби био до краја 18. века.

Овим језиком се, са мањим изменама, и данас служи у нашој цркви.

И у српској књижевности се писало овим језиком. Најзначајнији писци тог времена су Захарија Орфелин и Јован Рајић. Они су писали на сва три језика - рускословенском, народном и руском.

Најпознатија Орфелинова песма је Плач Србији, објављена 1761. године на народном и 1763. године на рускословенском језику. Биографију Петра Великог објавио је на руском 1772. године.

Јован Рајић је на народном језику написао спев „Бој змаја с орлови“, а на рускословенском језику написао је „Историју разних словенских народова“ 1794. године.

Након што су се руски учитељи вратили у Русију, писци у рускословенски језик почињу да уносе и елементе српског народног језика. Тако је пред крај 18. века настао славеносрпски језик, који је у употреби био до половине 19. века, тј. до Вукове реформе.

Прво дело објављено на овом језику био је Славеносрпски магазин Захарије Орфелина и то 1768. године. Јован Стерија Поповић, Сава Мркаљ, Јован Хаџић и Милован Видаковић су само неки од писаца који су у том периоду писали славеносрпским језиком.

Од друге половине 18. века почиње идеја писања искључиво на народном језику. Доситеј Обрадовић је имао јако битну улогу у овоме, будући да у свом „Писму Харалампију“ из 1783. године говори о потреби да учени људи пишу на народном језику.

Његову идеју су следили многи писци и коначно се, почетком 19. века, јављају покушаји реформе ћирилице.

Сава Мркаљ је 1810. године у свом спису „Сало дебелог јера либо азбукопротрес“ реформисао ћирилицу, тако што је сачинио азбуку од 20 слова.

Његова реформа никада није спроведена будући да се са решењима које је понудио није слагала српска црква.

Вук Стефановић Караџић рођен је 1787. године у Тршићу код Лознице. Био је писар у Првом српском устанку. Након што је устанак пропао, 1813. године Вук је отишао у Беч, где упознаје слависту Јернеја Копитара, који га је наговорио да скупља народне умотворине.

Вук је касније, 1814. године објавио две књиге: „Малу прстонародну славно-сербску пјеснарицу“ која је била прва штампана збирка српских народних песама, као и „Писменицу српскога језика“, прву штампану граматику.

Ове две књиге одредиле су даљи правац Вуковог рада:

- скупљање и објављивање народних песама, приповедака, пословица и сл.
- Реформа језика и правописа.

Након прве две објављене књиге, Вук почиње да скупља и речи за речник који је изашао 1818. године под именом „Српски рјечник“. Ово је речник народног језика, садржи преко 26 000 речи и значајан је из неколико разлога:

- ово је прво дело штампано новом Вуковом ћирилицом, писмом којим и данас пишемо;
- то је прво дело у коме је остварена Вукова реформа;
- уз „Српски рјечник“ је штампана и прва грамика српског језика;
- у његовом Предговору доказано је да основа књижевног језика може бити народни језик

А шта је то што је Вук тачно урадио код реформе језика?

Он је Мркаљевој реформи спровео до краја тако што је унео знакове Ђ, Ћ, Љ, Њ, Џ и преузео слово Ј из латинице. Сада српска азбука имала 30 гласова, а сваком гласу одговара по једно слово.

Чувено начело "Пиши као што говориш" примењено је у Рјечнику, а по њему речи треба писати онако како се изговарају.

Вук је 1836. године штампао и „Српске народне пословице“ у којима је вратио глас Х, па смо добили орах уместо ора, хајдук уместо ајдук...

Он је 1839. године писао ђеца, ђевојка и сл., али је онда увео правило по коме се Тј и Гј не јотују, па добијамо дјеца, дјевојка, тјерати...

Овим је довршена језичка и правописна реформа на којој се данас ослања наш књижевни језик.

Након периода неодобравања његовог рада, Вукове идеје побеђују 1847. године, када се на народном језику појављују значајна дела:

- „Песме“ Бранка Радичевића;
- Вуков превод Новог завјета;

- „Рат за српски језик и правопис“ Ђуре Даничића;
- „Горски вијенац“ Петра Петровића Његоша.

Друго издање „Српског рјечника“ Вук је објавио 1852. године, а у њему је било преко 47 000 речи.

Вук је умро 1864. године, а његов књижевни језик и правопис озваничени су тек 1868. четири године након његове смрти.

Вукови следбеници Ђура Даничић, Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић и други заслужни су за даљи развој књижевног језика.

Књижевни језик од Вука до данас

Екавски изговор као књижевни код Срба је прихваћен тек тридесет година након Вукове смрти. За ово је заслужан Стојан Новаковић који је 1894. објавио Граматику српскога језика.

Након стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. јавља се и нови назив језика. У Србији је то српскохрватски, а у Хрватској хрватскосрпски и хрватски.

Тај назив језика је био актуелан до распада СФРЈ 1991. године, када Хрвати остављају назив хрватски, а Срби враћају српски језик.

Данас је у Републици Србији, према Уставу, у службеној употреби српски књижевни језик екавског и (и)јекавског изговора са ћириличним писмом.

Развој лексике српског језика

Сваки језик се мења временом у зависности од историјског, политичког и културног развоја друштва, као и везе међу народима. Речи често прелазе из једног језика у други, а када за неки појам не постоји реч, она се може узети из неког другог језика.

Велики део речи у српском језику наследили смо још и прасловенског периода. То су: орати, сјеати, жито, лопата, јабука, коњ...

Велики део речи чине и позајмљене речи, поред ових које смо наследили.

Под утицајем Византијске културе добили смо речи из грчког језика: тамјан, литургија, икона, монах, патријарх...

Из турског језика су нам дошле речи: јастук, марама, торба, бунар, чесма, памук...

Из немачког језика, коме су после 1690. године били изложени Срби у Војводини, долазе речи: штоф, плех, флстер, фарба, цигла, плац...

У исто време долазе нам и неке речи из мађарског (ашов, астал, бунда...), француског (роман, биро, балет...), италијанског (арија, капетан...), као и речи из латинског и грчког које се налазе у свим европским језицима (анализа, архив, апотека...)

Захваљујући везама српске државе и царске Русије, у другој половини КСИКС века долазе нам речи из руског (искрен, одвашан, опасан...).

У новије време и у српском, као и у многим другим језицима, можемо да нађемо много речи из енглеског (интернет, модем, мејл, маркетинг, беџ, сурфер...)

Језик се новим речима богати сваког дана, али не остану све. То је жив процес, а научници због тога кажу да нема битне промене у броју речи које употребљавамо у српском језику.

Језици националних мањина

У Србији живе и припадници других народа, односно националних мањина. Они уче српски као нематерњи језик, али су у службеној употреби и њихови језици и писма, на којима излазе новине, имају ТВ програм итд.

Националне мањине у Србији су: Албанци, Мађари, Словаци, Румуни, Бугари, Македонци, Бошњаци, Роми...

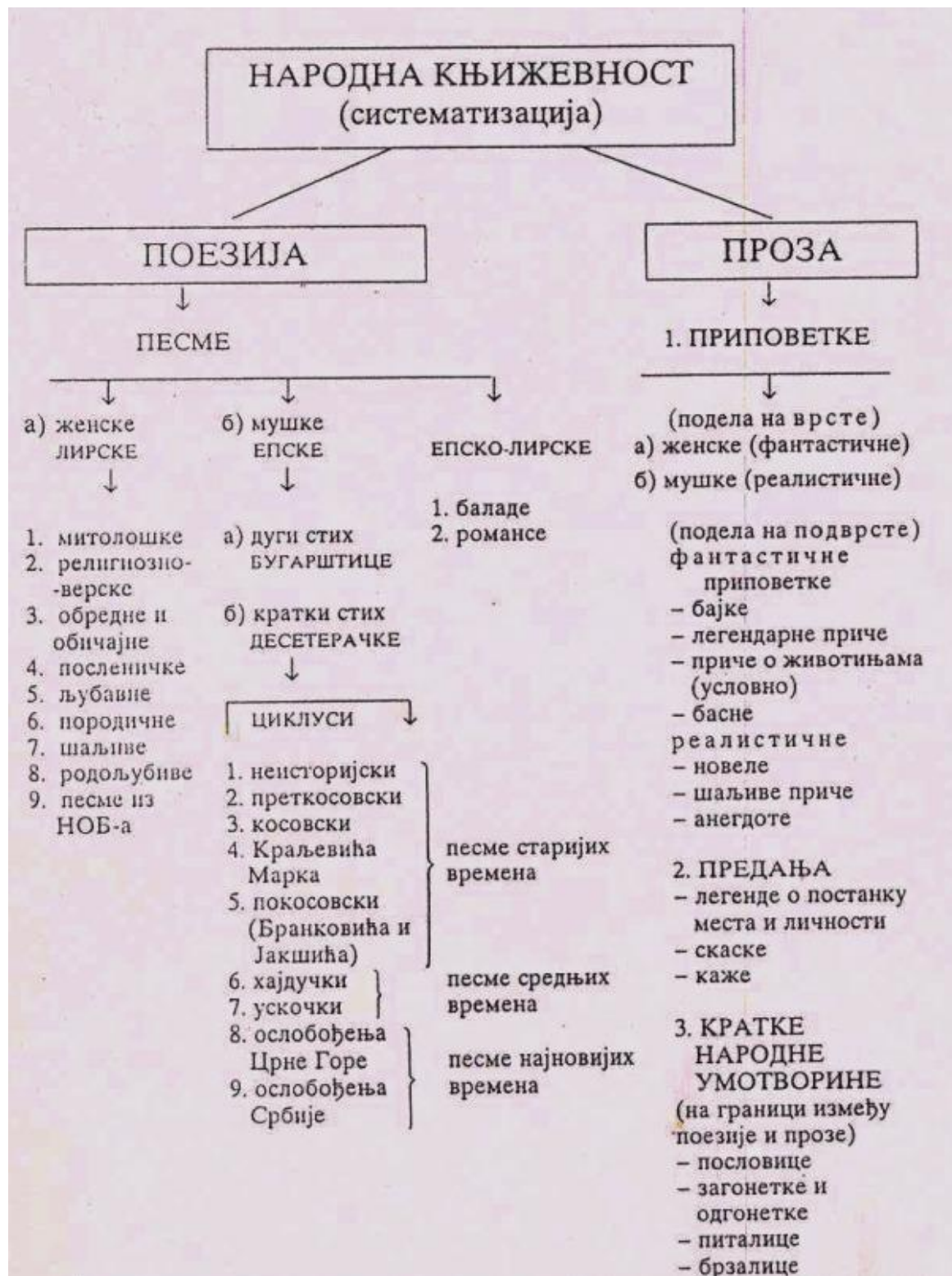
Језици националних мањина су: албански, мађарски, словачки, румунски, бугарски, македонски, бошњачки, ромски...

Сви језици, осим мађарског, припадају индоевропског породици језика.

Падежи

НАЗИВ ПАДЕЖА	ПИТАЊЕ	ЗНАЧЕЊЕ	ПРИМЕР	СЛУЖБА У РЕЧЕНИЦИ	ПРЕДЛОЗИ
НОМИНАТИВ	КО? ШТА?	вршилац радње / носилац ситуације	1. Миша учи математику. 2. Миша је студент. 3. Наш Миша је одличан студент. 4. Марко Краљевић, познати историјска личност, оспеван је у многим народним песмама.	1. граматички субјекат 2. именски део предиката (предикатив) 3. атрибут 4. апозиција	Употрбљива се без предлога.
ГЕНИТИВ	ОД КОГА? ОД ЧЕГА?	а) без предлога 1. посесивни генитив (присвојно значење, припадност) 2. партиципални (деонни) генитив 3. квалитативни генитив 4. темпорални генитив 5. словенски генитив 6. аблативни генитив б) са предлозима 1. време 2. место 3. узрок 4. начин 5. циљ, намера 6. аблативни генитив (значање порекла, потицања, одвајања)	1. Ово су књиге моје сестре. 2. Јео сам воћа. Најо сам се воћа. У корпи наше није било воћа. 3. Дошла је девојка високог раста и прилих очнју. 4. Прошле недеље високо ишли у школу. 5. Није рекао ни речи. 6. Сеоа се свог детињства. 1. Срео сам га уочи Првог маја. 2. Кућа му је усред велике шуме. 3. Није могао на студије због сиромаштва. 4. Хтео је да уђе преко реда. 5. Ради школовања дече прешао је у град. 6. Влада је изашао из учионице. Он ми је пријатељ из детињства.	1. атрибут 2. прави објекат неправи објекат логички субјекат 3. атрибут 4. прилошка одредба за време 5. прави објекат 6. неправи објекат 1. прилошка одредба за време 2. прилошка одредба за место 3. прилошка одредба за узрок 4. прилошка одредба за начин 5. прилошка одредба за циљ, намеру 6. прилошка одредба за место прилошка одредба за време	ни, с (са), од, до, поред, крај, код, близу, испред, иза, између, пре, после, након, уочи, усред, око, изван, приликом, услед, ради, попут, место, против, осим/сем, упркос, због
ДАТИВ	КОМЕ? ЧЕМУ?	а) без предлога 1. намена 2. правац кретања (управљеност, усмереност) 3. носилац стања 4. епитет (датов интересовања) б) са предлозима 1. правац кретања 2. догусно	1. Поклонившу сестри књигу за рођендан. 2. Пошао је својим пријатељима у село. 3. Марку се спава. 4. Како си ми?	1. неправи објекат 2. прилошка одредба за правац 3. логички субјекат 4. - 1. прилошка одредба за правац 2. прилошка одредба за догустање	к (ка), према, упркос, насупротив
АКУЗАТИВ	КОГА? ШТА?	а) без предлога 1. предмет радње 2. мера и количина 3. време 4. носилац стања б) са предлозима 1. време 2. место 3. начин 4. узрок 5. намена 6. предмет радње	1. Купила сам лепо књигу. 2. Читаву недељу су путовали. 3. Свако јутро вежба. 4. Марка боли глава. 1. Пред зору су легли да спавају. 2. Дошао сам у учионицу. 3. Причао ми је кроз плач шта се догодило. 4. Кажњен је за недолатак у школу. 5. Имам поклон за тебе. 6. Милана се заљубила у Петра.	1. прави објекат 2. прилошка одредба за меру и количину 3. прилошка одредба за време 4. логички субјекат 1. прилошка одредба за време 2. прилошка одредба за место 3. прилошка одредба за начин 4. прилошка одредба за узрок 5. неправи објекат 6. неправи објекат	на, у, о, по, уз, из, кроз, над, за, под, пред, међу
ВОКАТИВ	ХЕЈ!	дозивање, обраћање	1. Иване, донеси ми књигу. 2. „Видео ти је Краљевићу Марко...”	Нема службу (функцију) у реченици.	Употрбљива се без предлога.
ИНСТРУМЕНТАЛ	С КИМ? ЧИМЕ?	а) без предлога 1. средство (оруђе) 2. начин 3. место 4. време 5. узрок 6. предмет радње б) са предлозима 1. друштво (социјатив) 2. начин 3. место 4. време 5. квалитативни	1. Дошао је колима, а вратио се возом. 2. Ишао је кружним корацима. 3. Шетали смо парком. 4. Недељом идемо у цркву. 5. Изазвао је пожар својом ненажњом. 6. Држио гао је хором. 1. Био сам са друговима и братом на излету. 2. Са осмехом је причао о њој. 3. Седео је пред кућом. 4. Са завршетком школске године настала је пишна у школском дворништу. 5. Посматрао је девојку са плавим очима.	1. прилошка одредба за средство 2. прилошка одредба за начин 3. прилошка одредба за место 4. прилошка одредба за време 5. прилошка одредба за узрок 6. неправи објекат 1. прилошка одредба за друштво 2. прилошка одредба за начин 3. прилошка одредба за место 4. прилошка одредба за време 5. атрибут	с (са), над, под, пред, за, међу
ЛОКАТИВ	О КОМЕ? О ЧЕМУ?	1. место 2. време 3. начин 4. предмет радње	1. Гледао су певале у шуми. 2. Ићи ћемо на излет у мају. 3. Он је то у шали рекао. 4. Причао нам је о својим ратним подвизима.	1. прилошка одредба за место 2. прилошка одредба за време 3. прилошка одредба за начин 4. неправи објекат	на, у, о, по, према, при

Књижевност

КЊИЖЕВНОСТ – 5. РАЗРЕД

АУТОР И ДЕЛО	КЊИЖЕВНА ВРСТА	ВРЕМЕ И МЕСТО РАДЊЕ	ЛИКОВИ	ЗНАЧАЈНА ПОЈЕДИНОСТ
НАРОДНА БАЈКА: "АЖДАЈА И ЦАРЕВ СИН"	НАРОДНА БАЈКА	НЕОДРЕЂЕНО ВРЕМЕ, ЦАРСТВО, АЖДАЈИНИ ДВОРИ	ЦАРЕВИЋ, АЖДАЈА, БАБА, ЦАР	- ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ ПРЕПРЕКА И БОРБА ЦАРЕВИЋА СА АЖДАЈОМ
ГРОЗДАНА ОЛУЈИЋ: "НЕБЕСКА РЕКА"	УМЕТНИЧКА БАЈКА		ВЕЛИКА РЕЧНА МАЈКА, МАЛА РЕКА, ДРУГЕ РЕКЕ	- ЖЕЉА МАЛЕ РЕКЕ ДА ТЕЧЕ ПО НЕБУ – ТАКО ЈЕ НАСТАЛА ДУГА
ИВО АНДРИЋ: "МОСТОВИ"	ЕСЕЈ			ТЕМА: ВЕЧНОСТ И ТРАЈНОСТ МОСТОВА КОЈИ СПАЈАЈУ ОБАЛЕ И ЉУДЕ
ЛАВ ТОЛСТОЈ: "ДЕВОЈЧИЦА И КРЧАГ"	БАЈКА		ДЕВОЈЧИЦА, МАТИ	- ИАКО ЈЕ БИЛА ВЕЛИКА СУША, ДЕВОЈЧИЦА ДАЈЕ ПУТНИКУ ВОДЕ И БИВА ЧУДЕСНО НАГРАЂЕНА
ГУСТАВ ШВАБ: "ПРОМЕТЕЈ"	МИТ		ПРОМЕТЕЈ, ЗЕВС, ХЕФЕСТ, ХЕРАКЛЕ	- УКРАВШИ ВАТРУ ПРОМЕТЕЈ ЈЕ БИО КАЖЊЕН ОД ЗЕВСА; ДУГО ЈЕ БИО ОКОВАН НА КАВКАЗУ ДОК ГА НИЈЕ ОСЛОБОДИО ХЕРАКЛЕ
ЖИЛ ВЕРН:"20000 МИЉА ПОД МОРЕМ"	РОМАН	19. ВЕК, ПОДМОРНИ ЦА "НАУТИЛУС"	ПРОФЕСОР АРОНАКС, КАПЕТАН НЕМО, НЕД ЛАНД	ОДЛОМАК ИЗ ЧИТАНКЕ: ШЕТЊА ПО МОРСКОМ ДНУ И ОТКРИВАЊЕ АТЛАНТИДЕ
НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ: "ЕРО С ОНОГ СВИЈЕТА"	ШАЉИВА НАРОДНА ПРИЧА	НЕОДРЕЂЕНО ВРЕМЕ, ЊИВА, ВОДЕНИЦА	ЕРО, ТУРЧИН, ТУРКИЊА	
НАРОДНА	НАРОДНА	ПЛАНИНА,	ТРИ ВОЛА И	ВУК НЕ МОЖЕ ДА

КЊИЖЕВНОСТ: "НИЈЕ ВЈЕРА ТВРДА У ЈАЧЕГА"	БАСНА	НЕОДРЕЂЕ НО ВРЕМЕ	ВУК	ПОБЕДИ ТРИ ВОЛА КАД СУ СЛОЖНИ ПА ИХ ОНДА ЗАВАЂА И ЈЕДНОГ ПО ЈЕДНОГ УБИЈА
НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ: "ДЈЕВОЈКА ЦАРА НАДМУДРИЛА"	НАРОДНА НОВЕЛА	ПЕЋИНА, ЦАРЕВ ДВОР	СИРОМАХ, ЊЕГОВА КЋИ, ЦАР	МУДРОШЋУ СИРОТА ДЕВОЈКА ПРИДОБИЈА ЦАРА И ЗАДРЖАВА ГА ЗА СЕБЕ
ДАНИЈЕЛ ДЕФО: "РОБИНСОН КРУСО"	РОМАН	ПУСТО ОСТРВО	РОБИНСОН, ПЕТКО, ЉУДОЖДЕРИ, КАПЕТАН ЕНГЛЕСКОГ БРОДА	БЕЖЕЋИ ОД РОДИТЕЉА, РОБИНСОН ДОЖИВЉАВА БРОДОЛОМ И 28 ГОДИНА ЖИВИ НА ПУСТОМ ОСТРВУ
НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ: "СВЕТИ САВО"	ЕПСКА ПЕСМА	ГРАЧАНИЦ А	СВЕТИ САВО, ГОСПОДА РИШЋАНСКА	ПРЕТКОСОВСКИ ЦИКЛУС. САВО ВЕЛИЧА НЕМАЊИНО ГРАЂЕЊЕ МАНАСТИРА
НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ: "ЗИДАЊЕ СКАДРА"	ЕПСКА ПЕСМА	СКАДАР	ВУКАШИН, УГЉЕША И ГОЈКО МРЊАВЧЕВИЋ , ГОЈКОВИЦА	-ПРЕТКОСОВСКИ ЦИКЛУС - ДА БИ СЕ ОДРЖАО СКАДАР НА БОЈАНИ, У ЊЕГА Е УЗИДАНА МЛАДА ГОЈКОВИЦА
НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ: "ЖЕНИДБА ДУШАНОВА"	ЕПСКА ПЕСМА	ЛЕЂАН	ДУШАН, ТОДОР ВЕЗИР, МИЛОШ ВОЈИНОВИЋ, РОКСАНДА ЂЕВОЈКА, ВОЈВОДА БАЛАЧКО	- ПРЕТКОСОВСК И ЦИКЛУС - МИЛОШ ВОЈИНОВИЋ КРИШОМ ДОЛАЗИ У СВАТОВЕ УЈАКА ДУШАНА И ДОБИЈА МЕГДАНЕ БЕЗ КОЈИХ ТА СВАДБА НЕ БИ БИЛА МОГУЋА

НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ:"У РОШ И МРЊАВЧЕВИЋИ"	ЕПСКА ПЕСМА	МАРКОВИ ДВОРИ, ЦРКВА	МАРКО КРАЉЕВИЋ, ЈЕВРОСИМА, УРОШ НЕЈАКИ, ПРОТОПОП НЕДЕЉКО, ВУКАШИН, УГЉЕША И ГОЈКО МРЊАВЧЕВИЋ	МАРКО ПО МАЈЧИНОМ САВЕТУ СМАТРАДА УРОШ КАО СИН ТРЕБА ДА НАСЛЕДИ ДУШАНА, А НЕ ЊЕГОВ ОТАЦ И СТРИЧЕВИ *ИАКО СЕ ПОМИЊЕ МАРКО, ПЕСМА СПАДА У ПРЕТКОСОВСКИ ЦИКЛУС
ВУК СТЕФАНОВИЋ КАРАЦИЋ: "ЖИТИЈЕ АЈДУК ВЕЉКА ПЕТРОВИЋА"	БИОГРАФИЈА	ШАНАЦ У НЕГОТИНУ	ХАЈДУК ВЕЉКО И ЊЕГОВИ УСТАНИЦИ	ПОТРЕТ ХАЈДУК ВЕЉКА И ЊЕГОВА ПОГИБИЈА
МАРК ТВЕН: "ДОЖИВЉАЈИ ТОМА СОЈЕРА"	РОМАН	СЕЛО ПЕТРОГРАД , ЗАПАД САД-А	ТОМ, СИД, ТЕТКА ПОЛА, СУДИЈА ТАЧЕР,ХАК ФИН	
БРАНИСЛАВ НУШИЋ: "ХАЈДУЦИ"	РОМАН	ВАРОШ КРАЈ ДУНАВА, ШКОЛА, ПЛАНИНА	МИТА ТРТА, ЧЕДА БРБА, ЖИК ДРОЊА, ЛАЗА ЦВРЦА И МАЛИ НУШИЋ	ЂАЧКА ДРУЖИНА СЕ ОДМЕЋЕ У ХАЈДУКЕ БЕЖЕЋИ ОД ШКОЛЕ
НИКОЛА ТЕСЛА: "МОЈИ ИЗУМИ"	АУТОБИОГРАФ ИЈА	ГОСПИЋ	ТЕСЛА КАО ДЕТЕ	КРОЗ ПОПРАВКУ ПУМПЕ ЗА ВОДУ КАО ДЕТЕ ПОКАЗУЈЕ ИНВЕНТИВНОСТ
ВИДА ОГЊЕНОВИЋ: "ПУТОВАЊЕ У ПУТОПИС"	АУТОБИОГРАФ ИЈА	МЕСТО У ВОЈВОДИНИ	АУТОРКА КАО ДЕТЕ	ИСМЕЈАВАЊЕ ДРУГИХ ЗБОГ ПРОМАШЕНЕ ТЕМЕ
МИЛОВАН ГЛИШИЋ: "ПРВА БРАЗДА"	ПРИПОВЕТКА	СЕЛО У СРБИЈИ, 2. ПОЛОВИНА 19. ВЕКА	МИОНА, ДУШАНКА, ЈЕЛЕНКО, ОГЊЕН	ПО ПОГИБИЈИ МУЖА, ДУШАНКА САМА ОДГАЈА ДЕЦУ И ДИЖИВЉАВА ДА ЊЕН СИН ОГЊЕН УЗОРЕ

				ПРВУ БРАЗДУ
ИВАН ЦАНКАР: "ДЕСЕТИЦА"	ЦРТИЦА	ГИМНАЗИЈА У СЛОВЕНИЈИ	ДЕЧАК, ЊЕГОВИ ВРШЊАЦИ,МА ЈКА	ПАТЊЕ СИРОТОГ ДЕЧАКА У ШКОЛИ
СТЕВАН СРЕМАЦ: "ЧИЧА ЈОРДАН"	ПРИПОВЕТКА	КУЋА ЧИЧА ЈОРДАНА	ДЕЧАЦИ КОЈИ КРАДУ ШЉИВЕ, ЧИЧА ЈОРДАН	ЈОРДАН -МРГОДНИ И ДОБРОЋУДНИ СТАРАЦ
ДАНИЛО КИШ: "ДЕЧАК И ПАС"	ПРИПОВЕТКА	СЕЛО У МАЂАРСКОЈ	АНДИ, ЧИКА БЕРКИ, ПАС ДИНГО	ИЗ ЗБИРКЕ "РАНИ ЈАДИ"
БРАНКО ЂОПИЋ: "ПОХОД НА МЈЕСЕЦ"	ПРИПОВЕТКА	СЕЛО У БОСНИ	ДЈЕД РАДЕ, САМАРЦИЈА ПЕТРАК, ДЕЧАК БАЈО	ИЗ ЗБИРКЕ "БАШТА СЉЕЗОВЕ БОЈЕ", ДЕДА И УНУК ВИЛАМА ПОКУШАВАЈУ ДА ДОХВАТЕ МЕСЕЦ

ЛИРИКА

АУТОР	ДЕЛО	КЊИЖЕВНА ВРСТА	СТИХ/СТРОФА	МОТИВИ, БИТНЕ ПОЈЕДИНОСТИ
НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ	"ВИЛА ЗИДА ГРАД"	МИТИЛОШКА НАРОДНА ПЕСМА	ОСМЕРАЦ	ВИЛА КОЈА ЗИДА ГРАД НА ОБЛАКУ
НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ	"ВОЈЕВАО БЕЛИ ВИДЕ"	ОБРЕНА ПЕСМА	ДЕСЕТЕРАЦ	ПОВРАТАК СЛОВЕНСКОГ БОГА ВИДА ИЗ РАТА
ВОЈИСЛАВ ИЛИЋ	"ЗИМСКО ЈУТРО"	ОПИСНА ПЕСМА		СТАТИЧКИ МОТИВИ –ОПИС ЈУТРА У СЕЛУ, КРОВА, СИПЉИВОГ КОЊЧЕТА

КЊИЖЕВНОСТ – 6. разред**ЕПИКА**

Аутор и дело	књижевна врста	време и место радње	ликови	стилски поступак, битна појединост
Петар Кочић: "Јаблан"	приповет ка	село Змијање, крај 19. века	Лујо, Јаблан, Рудоња	Лујо осећа пријатељство према бику Јаблану који побеђује аустријског бика Рудоњу.
Бранко Ћопић: "Чудесна справа"	приповет ка	Босанска Крајина, прва половина 20. века	Деда Раде, Бајо, рођак Сава, стриц Ницо, сат који има душу	приповетка из збирке "башта слезове боје"; мотив сата који има душу
Вилијам Саројан: "Лето лепог белца"	одломак из романа "Зовем се Арам"	Америка, прва половина 20. века	Арам, рођак Мурад, Арамови родитељи, сусед Џо Бајро	сиромашни јерменски дечаци Арам и Мурад краду коња од богатог суседа Бајра да би научили да јашу, али га на крају враћају.
Џек Лондон: "Зов дивљине"	роман	крај 19. века, Аљаска	пас Бек, Шпиц, Џон Торнтон	од кућног љубимца Бек постаје прво вучни пас, а потом вук.
Иво Андрић: "Аска и вук"	приповет ка	Стрме ливаде	Аска, Аја, вук, учитељица балета	Аска показује таленат за балет и то јој спашава живот кад се суочила са вуком.
Исидора Секулић: "Буре"	приповет ка	кућа и буре у углу	усамљена девојчица која	девојчица у бурету ствара

		дворишта	чита у бурету	свој маштовити свет у коме чита и и игра се сама са собом
Стеван Раичковић: "Бајка о дечаку и Месецу"	бајка	дечакова кућа, село	дечак који је опчињендолском људи на Месец покушао да га стигне	сродност са приповетком "Поход на Мјесец" Бранка Ћопића
Народна приповетка: "Мала вила"	приповетка	неодређено време, краљевство	мала вила, краљевић, жена црвене косе	не одржавши завет о верности, принц је остао без Мале виле
Гроздана Олујић: "Седефна ружа"	бајка	морско дно, копно	Седефна ружа (шкољка)	-њена жеља да открије Горњи свет, копно -сродност са "Малом сиреном" Х.К. Андерсена
Б. Нушић:"АУТОБИОГРАФИЈА"	роман	----- ---	----- ----	одломак: "Прва љубав" – љубав према комшиници Перси
Данило Киш: "Вереници"	приповетка	половина 20. века, село у Мађарској	Андреас Сам, Јулија Сабо, учитељица Марија Риго	из збирке "Рани јади"
Светозар Ђоровић: "Богојављенска ноћ"	приповетка	ноћ на Богојављење, дечакова кућа	дечак, болесна мајка	дечак на Богојављење моли Бога да му мајка оздрави
А. П.Чехов: "Вањка"	приповетка	обућарска радионица	Вањка, дека, газдарицао Олга	дечак се сећа како је док му је мајка била жива, био пажен од деке и

				газдачице Олге, а сад по цео дан ради на занату
Вук Караџић: Живот и обичаји народа српског"	народна предања	_____	_____	_____
Ференц Молнар: "Дечаки Павлове улице"	роман	крај 19. века, Будимпешта, шк, градилиште ола, Ботаничка башта	Бока, Немечек, Гереб, браћа Пастор	сукоб "гит-дружине" и "црвених кошуља" око градилишта, клеветање најмањег дечака Немечека за издају који показује херојство, разбољева се и умире на крају књиге
Бранко Ћопић: "Орлови рано лете"	роман	јесен 1940. и пролеће 1941, село Липово, Босна, логор Тепсија, пећина, школа	Јованче, Стриц, Луња, Ник Ђулибрк, Вањка Широки, пољар Лијан, Николетина Бурсаћ, учитељ Паприка, учитељица Лана	храбра чета Јованчета се прво одмеће од школе, а за време рата прикључује партизанима.

ЛИРИКА

Аутор и дело	књижевна врста	стих/строфа	мотиви
Мирослав Антић: Плава звезда"	мисаона песма	слободан стих	плава звезда – наши идеали за којима трагамо
Стеван Раичковић: "Похвала"	дитирамб – песма која говори о радостима живота	слободан стих	хваљење Сунца, природе, моћи говора и животне радости
Добрица Ерић: "Чудесни свитац"	мисаона песма		

Милован Данојлић: "Шљива"	описна песма	парна рима	опис шљиве која је представљен као живо биће и која се буди у пролеће
Јован Дучић: "Село"	описна песма	сонет (2 катрена и 2 терцине, рима и катренима укрштена, а у терцинама парна).	опис рибарског села у ноћи
Сергеј Јесењин: "Бреза"	описна песма	катрени, парна рима	опис брезе у зиму
Добрица Ерић: "Чудесни свитац"	мисаона песма	катрени, парна рима	чудесни свитац – наш циљ који нас води напред
Народна књижевност	сватовске народне песме		подврста обичајних песама,
Рабиндранат Тагоре: "Градинар"	љубавна песма	песма у прози	
Народна књижевност: "Највећа је жалост за братом"	породична народна песма	десетерац	градација –по смрти драгих, Ђурђевица за мужем реже косу, за девером грди лице, а за братом вади очи.
Војислав Илић: "Свети Саво"	родољубива песма	парна рима	долазак Растка у Свету Гору
Алекса Шантић: "Моја отаџбина"	родољубива песма	сонет	- свуда где су Срби, то је за Шантића отаџбина
Милан Ракић:"Наслеђе"	родољубива песма	катрени, парна рима	лирски субјекат страдање предака доживљава као својенаслеђе
Ђура Јакшић: "Вече"	описна песма	дистиси, парна рима	залазак сунца које наликује на палог витеза
Десанка Максимовић: "О пореклу"	родољубива песма	слободан стих	лирски субјект је цар Душан који је

			потомак свете лозе Немањића и моћан освајач
--	--	--	---

Епске народне песме (књижевни род – епика)

Косовски циклус

"Кнежева клетва" (Лазар баца клетву на оне који не дођу на Косово)

"Кнежева вечера" (Лазар оптужује Милоша за издају, а он најављује да ће убити Мурата и открива Вука Бранковића као издајника)

"Смрт мајке Југовића" (градацијски приказан бол мајке посмрти мужа и девет синова који се завршава смрћу)

"Пропаст царства српскога" (Лазар се уместо пролазног земаљског одлучује за вечно небеско царство),

"Цар Лазар и царица Милица" (Милица тражи од Лазара да задржи неког од њене браће, али сви одлазе у бој; он јој оставља слугу Милутина који такође одлази у бој)

"Косовка девојка" (она, Милош Обилић, Милош Обилић, Косанчић Иван, Топлица Милан, Орловић Павле)

Циклус песама о Марку Краљевићу

"Марко Краљевић и Муса Кесеџија" (ликови: Марко, Муса, Новак ковач, султан, вила)

"Марко Краљевић укида свадбарину" (ликови: Марко, Косовка девојка, Шарац, Арапин и његове слуге)

"Марко Краљевић и вила" (ликови: Марко, Милош Обилић, вила),

"Орање Марка Краљевића" (Марко Краљевић и Турци)

Драма

Коста Трифковић: "Избирачица" – комедија (ликови: Малчика, Јеца, Савета, Соколовић)

Петар Кочић: "Јазавац пред судом" – комедија (ликови: Давид Штрбац, судац)

Бранислав Нушић: "Аналфабета" – комедија (ликови: Света, Мика, начелник)

КЊИЖЕВНОСТ – 7. разред**ЕПИКА**

Аутор и дело	књижевна врста	време и место радње	ликови	стилски поступак
Антоан де Сент-Егзипери: "Мали принц"	роман	Земља, пустиња, планета Малог принца, друге планете	Пилот, Мали принц, краљ, фењерџија, пословни човек, лисица, ружа, пијаница...	филозофски роман, мото – "Само се срцем јасно види".
Народна књижевност: "Златна јабука и девет пауница"	народна бајка	неодређено време, двор царевића, језеро, град пауница, бабино имање, змајев двор	царевић, његова браћа и отац, баба на језеру, царица – пауница, змај, риба, лисица, вук, змај, баба – власница губавог коња, змај, два брза коња	фантастични елементи карактеристични за бајку, честа употреба броја 3
Народна књижевност: "Смрт војводе Пријезде"	епска песма	15. век, Сталаћ	војвода Пријезда, Јелица, цар Мемед, Турци у подрумима	песма покосовског циклуса
Народна књижевност: "Диоба Јакшића"	епска песма	15. век, Београд	Јакшић Дмитар и Богдан, љуба Анђелија, коњ, соко	покосовски циклус мотив молитвене чаше којом Анђелија мири браћу
Стјепан Митров Љубиша: "Кањош Мацедоновић"	историјска приповетка	18. век, Паштровићи (Црна Гора), Венеција, Фурланово острво	Кањош Мацедоновић, млетачки дужд, див Фурлан	бајковити мотиви Фурлан подсећа на змаја, мотив малог али окретног јунака који побеђује јачег, Кањош иде на мегдан уместо Млетака као њихов заточник, убија Фурлана, одбија млетачку принцезу за жену и баца дукат у млетачку шкрињу.
Иво Андрић: "Прича о кмету"	приповетка	1878, околина Сарајева	Симан, Ибрага	кмет Симан одбија после доласка

Симану"	социјално м тематиком			Аустријанаца у Босну да преда порез у шљивама Ибраги, али врло брзо схвата да је нова власт на страни аге.
Јанко Веселиновић: "Хајдук Станко"	историјск и роман	почетак 19. века, Први српски устанак	Лазар, Станко,улизица Маринко, Јелица, Турчин Крушка	мотив издаје: Станко се одмеће у гору због сукоба са Лазаром, бившим побратимом. Узрок сукоба: љубав оба побратима према Јелици;
Народна књижевност: "Старина Новак и кнез Богосав"	епска песма	15. век, Смедерево и Романија	Старина Новак, кнез Богосав, проклета Јерина	хајдучки циклус Старина Новак се одмеће због кулука проклетеЈерине и убиства Турчина на друму
Народна књижевност:"Ма ли Радојица"	епска песма	18. век, Задар	Мали Радојица, Бећир-ага и Бећирагиница, лепа Хајкуна	словенска антитеза на почетку песме, градација мучења Малог Радојице(ватра на прсима, змија у недрима, забијање ексера под нокте, плес лепе Хајкуне).
Народна књижевност: "Сењанин Тадија"	епскапесм а	18. век, Сењ	Сењанин Тадија, Комнен барјактар, Котарац Јован, Хасан-ага Куна	ускочки циклус
Народна књижевност: "Иво Сенковић и ага од Рибника"	епска песма	двор Сенковића, шатор аге од Рибника	Сенковић Иво, Сенковић Ђурађ, Ага од Рибника, Ивина мајка	ускочки циклус млад и неискусан јунак који побеђује противника и облачи његово одело што доводи до

				тога да га умало није погубио отац
Народна књижевност: "Ропство Јанковић Стојана"	епска песма	18. век, Стамбол, Равни Котари	Јанковић Стојан, његове љуба и мајка, просци,	муж на свадби своје жене препознавање помоћу алегорије(жена-тица ластавица, муж: сив-зелен соко),Стојан просцима даје сестру за брак, смрт мајке од радости у винограду
Ана Франк: "Дневник Ане Франк"	дневник (књижевн о-научна врста)	Други светски рат, Тајно склониште у Амстердаму	Ана, станари Танког скровишта, дечак Петер	дневник пише у виду писама непостојећој другарици Кети "комадић плавог неба окружен тамним облацима" – контраст и метафора
Пеђа Милосављевић: "Потера за пејзажима"	путопис	30-те године 20. века, Колубара, Вишеград, Сарајево, Неретва, Дубровник	аутор-сликар по професији	учестала употреба персонификација(куће које се гледају и скоро милују) и онометопеја (хучи Неретва)
Вељко Петровић: "Јабука на друму"	есеј	20. век, равница	Јабука коју је заобишао аутопут	доживљена као живо биће, кржљава,израђавана, људи је ломе, али она и даље стоји.
Павле Угринов: "Стара породична кућа"	приповетка	----- --	----- ---	опис ентеријера и екстеријера
Радоје Домановић: "Мртво море"	сатирична приповетка	19. век, земља која преставља Србију у време Обреновића	песник, сликар и научник чија дела не прихватају малограђани	употреба ироније – подсмешљив и духовит говор који означава супротно од онога што се каже

Стеван Сремац: "Поп Ђира и поп Спира"	роман	19. век, село у Војводини	Поп Ђира, поп Спира, Перса, Сидра, Јула, Меланија, учитељ Пера, фрау-Габријела	
Антоније Исаковић: "Кашика"	приповетка	Други светски рат, шума	Зоња, Станко, чета	користи се унутрашњи монолог
Антон Павловић Чехов: "Чиновникова смрт"	уметничка новела	19. век, Русија, позориште, чиновников дом, генералова канцеларија	Червјаков, његова жена, генарал	унутрашњи монолог

ДРАМА

Јован Стерија Поповић: "Покондирена тиква", комедија, ликови: Евица, Фема, Василије, исмевање покондирености.

Љубомир Симовић: "Бој на Косову", драма у ужем смислу, ликови: кнез Лазар, Бајазит, Слуга Милутин

Бранислав Нушић: "Власт", комедија, ликови: Тоза, Лепосава, Милоје, Арса

ЛИРИКА

Аутор	Назив песме	књижевна врста	стилски поступци
Мика Антић	"Плави чуперак"	збирка поезије	
Десанка Максимовић	"Стрепња"	љубавна песма	катрени, укрштена рима
Народна књижевност	"Љубавни растанак"	љубавна песма	алегорија (плави зумбул-момак, зелена када – девојка) хипербола ("пак да пишем три године дана, не би` својих исписала јада")
Александар Пушкин	"Волео сам вас"	љубавна песма	
Владислав	"Међу својима"	песма са	посвећена његовој жени

Петковић - Дис		породичном тематиком	и деци, он је у војсци у Првом светском рату
Сима Пандуревић	"Бисерне очи"	љубавна песма	употреба рефрена
Народна књижевност	"Кујунџија и хитропреља"	народна лирска посленичка песма	словенска антитеза
Милан Ракић	"Симонида"	родољубива песма	инспирисана фреском Симониде, малолетне жене краља Милутина у Грачаници
Васко Попа	"Манасија"	родољубива песма	инспирисана зографом у Манасији, задужбини деспота Стефана Лазаревића, употреба симбола, слободни стих
Миодраг Павловић	"Светогорски дани и ноћи"	песма у прози	написана током његовог боравка у Хиландару и инспирисана Светим Савом
Милутин Бојић	"Плава гроница"	родољубива песма	посвећена српским војницима умрлим на острву Видо крај Крфа и сахрањеним у Јонском мору, 1. светски рат
Десанка Максимовић	"Крвава бајка"	родољубива песма	посвећена стрељаним ђацима у Крагујевцу
Иван В. Лалић	"Ветар"	мисаона песма	
Јован Дучић	"Подне"	описна песма	катрени, обгрљена рима
Стеван Раичковић	"Небо"	мисаона песма	употреба симбола
Добрица Ерић	"Песник и месец"	мисаона песма са елементима описне	

КЊИЖЕВНОСТ – 8. разред

Епика, епско-лирске врсте и књижевно-научна дела

Аутор и дело	књижевна врста	време и место радње, историјски догађај	Ликови, књижевни поступци
Народни певач (Филип Вишњић): "Почетак буне против дахија"	епска народна песма о ослобођењу Србије	сеча кнезова, Први српски устанак, 1804, Београд, Ваљево, Топола	4 дахије: Аганлија, Кучук-алија, Мула Јусуф и Мемед-ага Фочић, стари Фочо, Алекса Ненадовић и Илија Бирчанин, Карађорђе
Народни певач: "Бој на Мишару"	-//-	Први српски устанак, Мишар	Кулин-капетан, Кулинова када, врани гавранови, Карађорђе
Прота Матеја Ненадовић: "Мемоари"	мемоари (књижевно-научна врста) – сећања знаменитих људи о духу времена у ком су живели и друштвеним, политичким догађајиматог времена	Први српски устанак, сеча кнезова у Ваљеву	Алекса Ненадовић и Илија Бирчанин, млади Матеја Ненадовић
Љубомир Ненадовић: "Писма из Италије"	путопис	1851, Италија-Напуљ и Рим	аутор, Његош, сердар Вукало анегдота – духовита појединост из живота знамените личности Његош у Ватикану – "Црногорци не љубе ланце"
Растко Петровић: "Африка"	путопис	афричке саване, прерије и прашуме	сугестивно описивање, употреба епитета, персонификација и метафора у слици пејзажа
Петар Петровић Његош: "Горски вијенац"	спев – дуже епско дело са развијеном фабулом, великим бројем ликова и уз бројне епизоде	1701, истрага потурица Ловћен и Цетиње	Владика Данило, Селим везир писма прожета афоризмима, говор у алузијама

Петар Кочић: "Кроз мећаву"	социјална приповетка	19. век, варош у Босни и планина Змијање	Реља Кнежевић, Вујо, Ђоко, а помиње се бик Јаблан из истоимене Кочићеве приповетке ретроспекција(некадашња Рељина моћ и постепено пропадање) и хронолошко приповедање (неуспешна продаја краве и смрт у планини)
Симо Матавуљ: "Пилипенда"	социјална приповетка	19.век, далматинско село, време "унијаћења" Срба услед глади	Пилип Бакљина, Јела, сусед Кљако, кокошка Пирга, магарац Куријел
Лаза Лазаревић: "Све ће то народ позлатити"	социјална приповетка	Српско-турски ратови (1875-1878), вече, пристаниште на реци у српској провинцији	Благоје казанџија, његов тешко рањени син, капетан Танасије Јеличић, његова жена симболичка употреба пејзажа – крвава вода реке, сунце чији зраци личе на раширене прсте шаке, столица у крчми без ноге – најава трагедије
Народна песма: "Хасанагиница"	народна балада – прожима , лирске и драмске елементе, има трагичан крај, 5 етапа драмске радње, недореченост, тема: породични неспоразум	Гацко	Хасанага, Хасанагиница, еихова деца, Имотски кадија, Пинторовић-бег
Народна песма: "Женидба Милића барјактара"	народна балада	Милићев двор, двор Вида Маричића,гора	Милић- горди јунак који свакој девојци налази ману Љепосава -урокљива лепотица – превелика лепота која је осуђена на смрт Вид Мричић, Љепосавина мајка, Милићева мајка

Иво Андрић: "Мост на Жепи"	приповетка са историјском тематиком	село Жепа у околини Вишеграда, Цариград, 16. век	Везир Јусуф, неимар, приповедач
Иво Андрић: "Деца"	збирка приповедака	-----	Најзначајније приповетке: "Књига", "Кула", "Прозор" и "Деца", "Излет", "Панорама", "Екскурзија"
Добрица Ћосић: "Деобе"	роман са историјском тематиком	Други светски рат, српско село и црква	Немац на стражи, заточени Срби полилог као облик казивања -говор мноштва, говор више говорника истовремено
Теодосије: "Житије светог Саве"	житије – биографија светитеља или средњовековног владара	руски манастир Пантелејмон на Светој гори, крај 12. века	Растко/Сава, војвода, његови војници, монаси
Милош Црњански: "Сеобе"	историјски роман	шајкашко село у Срему, ратишта широм Европе	Вук Исакович, госпожа Дафина, њихова деца, Славонско-подунавски пук (конципиран као колективни лик – група људи која се приказује у једнини, делује као целина)
Бора Станковић: "Увела ружа"	приповетка	Врање, крај 19. века	Која, Којина мати, Стана, Станина мати Наслов – увела ружа – метафора за уништену Станину лепоту због неостварене љубави
Народни певач: "Стојан и Љиљана"	лирско – епска врста: романса – развијена нарација, осећајност, ведар тон, хумор, срећан крај		Стојан, Љиљана, његова мати
"Немушти језик"	народна бајка са елементима басне, шаљиве приче и новеле		чобанин, његова жена, змија, змијски цар, стари пас, коњ и кобила, петео

Вук Караџић: "О народни певачима"	кратке биографије		Старац Милија, Филип Вишњић, Тешан Подруговић
Вук Караџић: "Српски рјечник"	речник	----	-----
Ц. Селинџер: "Ловац у житу"	омладински роман	50-те године 20. века, колеџ и Њујорк	Холден Колдфилд, Феба....
Исидора Секулић: "Царско достојанство језика"	есеј –књижевно-научна врста у којој се на литерарни начин обрађују научне, уметничке и културолошке теме	-----	-----

ДРАМА

Аутор и дело	књижевна врста	време и место радње, историјски догађај	Ликови, књижевни поступци
Бранислав Нушић: "Сумњиво лице"	комедија	срез у унутрашњости, среско начелство	Јеротије Пантић, Анђа, Марица, Ђока, Вића, Жика, Алекса Жуњић, газда Милисав, Таса друштвена комедија (критика обреновићевске Србије) и комедија забуне (за Маричиног вереника мисли се да је шпијун), вербална комика (погрешно шифровано писмо из министарства –"плава риба, кљукана династија"), комедија ситуације (читање Маричиног писма где критикује оца и Вићу)
Виљем Шекспир: "Ромео и Јулија"	трагедија	14. век, Верона епоха настанка дела: ренесанса	одломак – сцена на балкону (дијалог Ромео и Јулије)

Молијер	"Грађанин племић"	време радње: 17. век место радње: салон скоројевића Журдена епоха настанка дела: класицизам	скоројевић Журден жели да привуче пажњу лепе маркизе, али осим новца, нема манире, културу и образовање. Ангажује учитеље музике, мачевања, филозофије, борења и играња да га култивишу. Они га сматрају простаком и исмевају
Данило Киш	"Ноћ и магла"	телевизијска драма	Анди, учитељица Марија Риго, Емил тематска веза са текстом "Вереници" Анди се враћа у село у коме је провео детињство, посећује стару учитељицу и са њом покушава да се присети прошлости и прве љубави, Јулије Сабо

ЛИРИКА

Ђура Јакшић: "Отаџбина" – родољубива песма(романтизам)

Оскар Давичо: "Србија" – социјална са елементима родољубиве

Ј. Ј. Змај: "Светли гробови" –родољубива

Ј. Ј. Змај: "Ђулићи" –љубавне лирске песме – збирка посвећена његовој жени Ружи (романтизам)

Франческо Петрарка: "Канцонијер" – љубавне лирскепесме – збирка посвећена његовој платонској љубави Лаури (ренесанса)

Народна лирска песма – "Српска дјевојка" – љубавна песма

Васко Попа: "Очију твојих да није" – љубавна песма (посвећена његовој супрузи Хаши)

Рајнер Марија Рилке – "Љубавна песма"

Десанка Максимовић: "Опомена" –љубавна песма

Милош Црњански: "Ламент над Београдом" (поема –дужа песма прожета лиричношћу и сугестивношћу, али и са развијеном нарацијом)

Сергеј Јесењин: "Писмо мајци" – елегија

Матија Бећковић: "Прича о светом Сави" – родољубива песма са елементима поезије културе

Љубомир Симовић: "Вага Вука Караџића" – родољубива песма са елементима поезије културе